

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1990

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1992

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1990

VILNIUS

1992

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1990

7

VILNIUS

1992

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1990 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1992

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Eugenijus JOVAISA, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDONAITĖ (sekretorė), Tamara BAIKASAITĖ, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTĖ, Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

SVARBIAUSI 1990 m. LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO MOKSLINĖS IR MOKSLINĖS ORGANIZACINĖS VEIKLOS REZULTATAI

1990 m. mokslinių tyrimų kryptis—lietuvių tautos istorinės raidos dėsningumai. Lietuvos istorijos institutas sprendė 2 problemas, pagal jas tyrė 16 temų, baigė 6 temas (13 potemių), parengė 299,3 a. l. rankraščių.

Svarbiausi darbai:

Problemos „Ikikapitalistinių ir kapitalistinės visuomeninių ekonominių formacijų istorija. Archeologiniai tyrinėjimai“ ištirtos 3 temos (11 potemių):

I. „Lietuvių tautos materialinės ir dvasinės kultūros raida. Etninis aspektas“. Tema tirta 1986—1990 m.

„Etnokultūriniai procesai dabartinėje lietuvių šeimoje“ (8 a. l., potėmės vadovas—J. Mardosa). Nagrinėjama etninės ir profesionaliosios kultūros reikšmė tautos vystymuisi, bendrų ir savitų kultūros bruožų dermė skirtingų socialinių sluoksnių bei tautybių šeimose. Analizuojamos šeimos narių orientacijos perimant kultūros vertybes, mišrių šeimų paplitimas, jų dinamika, vertybinės nuostatos, tautinis endogamiškumas.

„Kaimo bendruomenės papročiai Lietuvoje XIX a.—XX a. I pusėje“ (17 a. l., potėmės vadovė—R. Merkienė). Nagrinėjamas kaimo teritorinės bendruomenės vaidmuo kuriant kolektyvizmo tradicijų formavimo ir išsaugojimo socialinį mechanizmą, studijuotos jos valdymo ir savivaldos formos.

„Lietuvių etnografija. T. I. Šaltiniai ir tyrinėjimai“ (40 a. l., potėmės vadovas—V. Milius). Apibendrinti ir įvertinti lietuvių etnografijos šaltiniai ir tyrinėjimai nuo XVI a. iki mūsų dienų. Per įvairiais amžiais aprašytų ir tirtų materialinės bei dvasinės kultūros reiškių prizmę atskleidžiamas etnografijos mokslo atsiradimas ir raida Lietuvoje, kaimyninių tautų humanitarinių mokslų vieta ir reikšmė tiriant lietuvių kultūrą.

„Lietuvių etnografija. T. II. D. I. Seima ir šeimos papročiai“ (8 a. l., potėmės vadovė—A. Vyšniauskaitė). Nagrinėtas šeimos formų istorinis kitimas Lietuvoje, gamybos ir vartojimo santykiai neišsidalijusioje šeimoje, jos etnodemografinės ypatybės ir reikšmė etniniams procesams. Nušviesta šeimos apeigų ir papročių etninė specifika bei raida, sąlygota visuomenės istorinių, politinių ir ūkinių pakitimų, dvasinės kultūros vertybių perimamumas.

„Lietuvių etnografija. T. III. D. I. Materialinė kultūra“ (12 a. l., potėmės vadovas—V. Milius). Tipologinės struktūros ir regioninės specifikos aspektais tirti lietuvių materialinės raidos dėsningumai, etnokultūriniai kontaktai su kaimynais, nagrinėtos lietuvių tautinės kultūros perimamumo ypatybės bei novacijos.

„Kaimo bendruomenės papročių raida Lietuvoje“. D. I (8 a. l., potėmės vadovė—R. Merkienė). Darbą sudaro dvi studijos, kuriose atskleidžiami papročių raidos dėsningumai, modeliuojami ekologinės sistemos ir kaimo teritorinės bendruomenės kalendorinių papročių ryšiai, nagrinėjamos kaimo jaunimo perėjimo į kitą socialinę grupę apeigos ir papročiai, aiškinami jų regioniniai etnografiniai savitumai.

II. „Lietuvos miestų istorinė raida“. Temos vadovai—L. Mulevičius ir A. Eidintas.

1990 m. E. Meilus parengė šešių straipsnių ciklą (8,3 a. l.), užbaigiantį šią temą. Aptartas Lietuvos miestų bei miestelių tinklo susidarymas ir augimas XVII a. II pusėje—XVIII a., parodytas miestelių bei prekyviečių steigimas, amatų specializacija bei koncentracija, prekybinė veikla.

III. „Socialiniai politiniai judėjimai“. Temos vadovas — A. Eidintas.

E. Vidmantas „Liberalinis demokratinis judėjimas Lietuvoje iki 1904 m.“ (8 a. l.). Nagrinėtos liberalinės demokratinės srovės susiformavimo prielaidos, susidariusios grupuotės veiklos pobūdis ir taktika. Aptartas lietuvių liberaliosios inteligentijos vaidmuo kuriant demokratinę periodinę spaudą, jos poveikis lietuvių visuomenės demokratizavimui, judėjimo programos formavimui.

R. Miknys „Lietuvių buržuazinė visuomeninė liberalinė srovė 1888—1914 m.“ (8,5 a. l.). Nagrinėta liberalų organizacinė veikla, konsolidacijos į partijas (LDP, LVS, TLDP) idėjinės politinės aplinkybės, aptariama šių partijų programos, savitarpio santykiai, Lietuvos valstybingumo atkūrimo projektai.

R. Laukaitytė „Krikdemų politinės srovės formavimasis Lietuvoje XIX a. pab.—XX a.“ (2 a. l.). Aptariamos aplinkybės, kuriomis lietuvių kunigai mėgino įkurti LKD partiją 1888—1905 m., pirmosios partijos šaltiniai ir turinys.

V. Daugudis „Aukštadvario piliakalnis“ (7 a. l.). Darbe skelbiami išsamūs 1957—1960 m. Aukštadvario (Trakų raj.) piliakalnio ir jo senosios gyvenvietės archeologinių kasinėjimų duomenys. Remiantis gausiais radiniais bei įvairiais kitais palyginamaisiais duomenimis, monografijoje apžvelgiama šios vietovės senųjų gyventojų materialinės kultūros, socialinių santykių raida, ryšiai su artimiausiais bei tolimesniais kaimynais maždaug nuo II—I a. pr. m. e. iki XIII—XIV a. Manoma, jog šie gyventojai buvo artimi jotvingiams bei jų protėviams.

Problemos „Lietuvos istorija. Tarybinis laikotarpis“ užbaigtos 3 temos (3 potėmės):

1. K. Strumskis „Tarybų Lietuvos ir Lenkijos Liaudies Respublikos bendradarbiavimas 1945—1985 m.“ (7,5 a. l.). Nušviečiami klausimai, susiję su pokario Lietuvos TSR ir Lenkijos LR ryšiais, aptariama lietuvių ir lenkų nacionalinio lygiateisiškumo įgyvendinimas, abiejų respublikų tarpusavio ekonominiai, moksliniai techniniai bei kultūriniai ryšiai, masinės informacijos ir propagandos priemonių bendradarbiavimas. Dalis darbo skirta dabartiniams lenkų ir lietuvių savitarpio santykiams.

2. „Pokario metais žuvusiųjų vardynas“. T. I. Vadovas — H. Sadžius (107 a. l.). Remiantis Valstybės saugumo komiteto ir Civilinės metrikacijos archyvų medžiaga, sudaryta 27,5 tūkst. anketų apie 1944—1950 m. žuvusius tarybinius aktyvistus. Panaudoti periferinės spaudos 1944—1956 m. duomenys. Pirmasis vardyno tomas apima A—K raides, jame duota glaustos informacijos apie 8500 žuvusiųjų.

3. „Mokslo ir technikos raidos dėsningumai“. Vadovė — I. Senavičienė (43 a. l.). „Lietuvos Mokslo Akademijos istorija. Moksliniai tyrimai 1941—1990 m.“. T. II. Vadovė — I. Senavičienė (35 a. l.). Pateikiama Lietuvos Mokslų Akademijos institutų mokslinių tyrimų raidos retrospektyvi analizė. Nušviečiamas dabar Akademijoje vykdomų mokslinių tyrimų ištakos, iniciatoriai, jų plėtra bei susiformavimas į atskiras kryptis, aptariami svarbiausi rezultatai.

J. Banionis „Matematikos mokslo raida Lietuvoje 1920—1940 m.“ (8 a. l.). Darbe nagrinėjama Lietuvos aukštųjų kursų, Lietuvos universiteto (1922 m.), Vytauto Didžiojo universiteto veikla (nuo 1930 m.). Aptariamas matematikos mokslo padalinių formavimasis, matematikos mokslo personalo veikla, mokslo tiriamasis, populiarinimo darbas, pristatomi pirmieji aukštosios matematikos vadovėliai. Atskirai aptarta lietuviška matematikos terminija.

„Lietuvos istorijos metraštis. 1990 metai“. Vadovas — V. Merkys (15 a. l.). Tėstiname leidinyje skelbiami moksliniai straipsniai, publikacijos, recenzijos, pateikiama mokslinio gyvenimo kronika.

Blokados sąlygomis Archeologijos skyriaus bendradarbiai dirbo 67 objektuose: tirta 7 akmens amžiaus paminklai, 3 piliakalniai, 7 gyvenvietės, 2 geležies amžiaus pilkapyiai, 11 geležies amžiaus plokštinių kapų, senamiesčių teritorija. Ukiskaitiniai pagrindais tirta 6 objektai, tarp jų ir Vilniaus Žemutinė pilis, sukaupta ir paskelbta vertingos archeologinės medžiagos.

Etnografijos skyrius sausio—kovo, birželio—rugsėjo mėn. organizavo 22 ekspedicinių grupių darbą. Surinkta vertingos medžiagos apie Lietuvos miesto bei kaimo kultūrą ir buitį: 2029 anketos ir informacijos, 113 aprašų, 202 piešiniai ir brėžiniai, 645 fotonuotraukos.

Instituto bendradarbiai išleido 10 veikalų, kurių bendra apimtis 134,84 sp. l., iš jų 5 monografijas, paskelbė 153 mokslinius straipsnius (iš jų 7 užsienyje, 3 — sąjunginėje spaudoje) 94,16 sp. l. bendros apimties, taip pat 207 mokslo populiarinimo straipsnius, perskaitė 316 paskaitų, 53 kartus dalyvavo radijo, 46 kartus TV laidoje. Moksliniai bendradarbiai parašė reikšmingus skelbiamo istorinio palikimo įvadus, parengė 36 pažymas istorijos klausimais Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės, Užsienio reikalų ministerijos, Tautinių mažumų departamento komisijoms.

Lietuvos istorijos institutas organizavo 6 respublikines konferencijas, 1 tarptautinę „Vilnius — žydų kultūros istorinis centras“, neįvykusią dėl politinių priežasčių. Instituto bendradarbiai dalyvavo 38 tarptautinėse, 68 respublikinėse ir 17 tarprespublikinių konferencijų ir perskaitė 123 pranešimus, 9 bendradarbiai dalyvavo konferencijose užsienyje (Anglijoje, JAV, Čekijos ir Slovakijos Respublikoje, Lenkijos Respublikoje, Vengrijoje).

Lietuvos istorijos institutas plėtojo kūrybinius ryšius su Lenkijos Respublikos MA Mokslo, technikos ir švietimo istorijos bei Istorijos institutais. Pagal sutartį į užsienio archyvus buvo išvykę 5 darbuotojai, lankėsi 4 užsienio mokslininkai, TSRS MA linija — 7 mokslininkai (LR, Švedija). Svečių teisėmis lankėsi JAV mokslininkai A. Senas, S. Sužiedėlis, iš Vengrijos — A. Palodi-Kovač, iš Lenkijos — J. Šimčík.

6 Instituto bendradarbiai stažavosi užsienio mokslo centruose: ist. m. kand. V. Kazakevičius — Švedijos karališkajame institute (Stokholmas), ist. m. kand. V. Žalys — Viskonsino valstijos Medisono universitete (JAV), ist. m. kand. A. Nikžentaitis — Getingeno Makso Planko institute (VFR), ist. m. kandidatai J. Kiaupienė ir Z. Kiaupa — Hamburgo universitete (VFR), A. Grickevičius — Europos studijų centre (Italija).

1991 m. sausio 1 d. Institute buvo 164 etatiniai darbuotojai: 99 moksliniai bendradarbiai, iš jų 2 akademikai, 3 nariai korespondentai, 13 mokslų daktarų, 40 mokslų kandidatų. Turintys mokslinius laipsnius sudarė 53,5% visų mokslinių darbuotojų.

1990 m. gruodžio 29 d. Lietuvos istorijos instituto direktorius, Lietuvos MA narys koresp. ist. m. dr. V. Merkys išrinktas Lietuvos MA akademiku.

Nuo 1990 m. sausio 16 d. fiz.-mat. m. kand. I. Šenavičienė laikinai eina Mokslo ir technikos istorijos skyriaus vedėjos pareigas.

Nuo 1990 m. balandžio 9 d. buvęs Lietuvos MA Istorijos institutas vadinamas Lietuvos istorijos institutu.

Institute veikia šie skyriai: 1. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos, 2. Tautinio atgimimo ir Lietuvos Respublikos istorijos, 3. Lietuvos TSR istorijos, 4. Mokslo ir technikos istorijos, 5. Partijų istorijos, 6. Archeologijos, 7. Archeografijos ir 8. Etnografijos.

1990 m. gegužės 1 d. buvusio Partijos istorijos instituto prie LKP CK 12 mokslinių bendradarbių ir 9 pagalbinio personalo žmonės įkūrė Partijų istorijos skyrių, kuriam vadovauja ist. m. dr., prof. V. Kašauskienė.

Metų pabaigoje Institute buvo 13 aspirantų: 6 iš jų — dieninėje aspirantūroje. Priimti 4 aspirantai: 2 — į TSRS istorijos dieninę ir neakivaizdinę aspirantūrą, 1 — į dieninę etnografijos specialybės aspirantūrą, 1 — į neakivaizdinę archeologijos specialybės aspirantūrą.

Kandidato disertacijas rengia 6 žmonės.

Istorijos mokslų kandidato disertacijas apgynė Mokslo ir technikos istorijos skyriaus bendradarbė A. Prašmantaitė, Partijų istorijos skyriaus bendradarbė — D. Blazytė. Istorijos mokslų daktaro disertaciją apgynė Instituto direktoriaus pavaduotojas moksliniam darbui A. Eidintas. Jam suteiktas istorijos mokslų daktaro laipsnis.

Lietuvos istorijos draugija 1990 m. išleido „Mūsų praeities“ I t., įteikė leidykliai „Praeities“ III t., surengė konferenciją „Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai“.

T. Bairašauskaitė

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

PABALTIO TAUTODAILEI SKIRTA KONFERENCIJA

1990 m. sausio 12 d. Lietuvos tautodailininkų sąjunga ir Mokslinis metodinis kultūros centras Vilniuje, Dailės parodų rūmuose, surengė mokslinę konferenciją „Pabaltijo tautodailės raida ir problemos“. Išvakarėse ten pat buvo atidaryta tarptautinė popieriaus karpinių paroda, įvyko jos aptarimas.

Ižanginį žodį pasakė J. Glemža. Pranešimus skaitė: R. Merkienė (Lietuva)—„Kultūra: jos etniškumas ir tautiškumas“, A. Vaidila (Lietuva)—„Pertvarka: pozityvūs ir negatyvūs reiškiniai liaudies dailėje“, A. Počiulpaite (Lietuva)—„Varianto problema dabartinėje lietuvių dailėje“, A. Kukuoisas (Latvija)—„Sudėtinė etnometalinio identiškumo dalis ir kai kurios su juo susijusios problemos“, D. Gorb (Rusijos Federacija)—„Lietuvos liaudies dailės muziejinių kolekcijų mokslinis komplektavimas ir panaudojimas TSRS tautų etnografijos muziejuje“, A. Petričenkā (Ukraina)—„Meniniai karpiniai“, A. Stravinskas (Lietuva)—„Meninės kalvystės mokymo problemos Lietuvoje ir Latvijoje“, F. Marcinkas (Lietuva)—„Latvijos ir Lietuvos tautodailės ryšiai“, V. Tumėnas (Lietuva)—„Meniniai rinktinių lietuvių liaudies juostų ornamento bruožai“, A. Alsupė (Latvija)—„Latvijos liaudies taikomosios dailės tradicijos ir naujovės“.

Konferencijoje jau buvo galima įsigyti atskirais leidiniais lietuviškai ir rusiškai paskelbtus pranešimus: Pabaltijo tautodailės raida ir problemos. V., 1990. 100 p.; Развитие и проблемы народного искусства Прибалтики. Вильнюс, 1990. 152 c.

Po pranešimų karpinių parodos laureatams buvo įteikti prizai. Į kitą konferenciją, vykšiančią po kelerių metų, numatoma kviesti ir išeivijos atstovus, susijusius su lietuvių tautodaile.

V. Milius

PAULIAUS GALAUNĖS 100-ŪJŲ GIMIMO METINIŲ MINĖJIMAS

Valstybinis M. K. Ciurlionio dailės muziejus 1990 m. sausio 25 ir 26 d. surengė dailėtyrininko ir muziejininko, buvusio direktoriaus P. Galaunės (1890—1988) 100-ųjų gimimo metinių minėjimą.

Iškilmės prasidėjo Sv. Mišiomis Sv. Antano bažnyčioje (pamokslą pasakė kun. R. Mikutavičius). Petrašiūnų kapinėse ant kapo padėta gelių, uždegtą žvakį, sugiedota „Lietuva brangi“. Prie namo Vydūno al. Nr. 2, kuriame 1932—1971 m. gyveno operos solistė Adelė ir Paulius Galaunės, buvo atidengta memorialinė lenta. Dailės muziejuje atidaryta paroda, skirta P. Galaunės gyvenimui ir darbams. Kauno menininkų namuose surengtas iškilmingas minėjimas ir koncertas.

Kitą dieną muziejaus salėje įvyko mokslinė konferencija. Ją pradėjęs direktoriaus pavaduotojas O. Daugelis perskaitė išeivijos lietuvių kultūrinių organizacijų ta proga atsiųstas sveikinimo telegramas. Pranešimus skaitė: Z. Zemaitytė (Vilnius)—„Pauliaus Galaunės asmenybės bruožai“, V. Rimkus (Siauliai)—„P. Galaunė ir nūdienu“, N. Keršytė (Vilnius)—„P. Galaunės tautinio muziejaus koncepcija“, V. Zukas (Vilnius)—„P. Galaunė—knygotyrininkas“, V. Milius (Vilnius)—„P. Galaunė ir eklibrisas“, V. Rimša (Kaunas)—„P. Galaunė ir lietuvių tautodailės tyrinėjimai“, A. Stravinskas (Vilnius)—„P. Galaunė—paminklų saugotojas“, A. Rimdeikienė (Kaunas)—„P. Galau-

nės ryšiai su Lietuvos muziejais“, J. Tornaui (Vilnius)—, P. Galaunė — Lietuvos rūpintojėlis: kaip buvo ruošiami albumų serija „Lietuvių liaudies menas“, K. Galaunienė (Kaunas)—, „Laiškai P. Galaunės palikime“, L. Šinkūnaitė (Kaunas)—, „Radvių portretų albumas Ermitaže“, B. Ruzgienė (Kaunas)—, „Baroko dailė ir literatūra: Pažaislio freskų ikonografinė programa“, A. Bėkšta (Vilnius) kalbėjo apie kultūros turtų gražinimo problemą, V. Stanikūnas (Rumšiškės)— apie P. Galaunės ryšius su Liaudies buities muziejum. Muziejaus direktorius M. Sakalauskas padėkojo pranešėjams, pasakojo apie rūpinimąsi dabarties kultūriniu gyvenimu, kultūros gyvavimo sąlygas. K. Galaunienė šeimos vardu perdavė padėką užsienio lietuvių kultūrinių organizacijų vadovams, nuoširdų aciu tarė M. K. Ciurlionio muziejaus darbuotojams.

Jubiliejaus proga muziejus išleido parodos plakatai, medalį, Lietuvos kraštotyros draugijos Kauno skyrius — bukletą. Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka savo patalpose surengė P. Galaunei skirtą parodą. Apie jubiliejų, jo renginius rašė Vilniaus ir Kauno periodinė spauda. Sausio 27 d. Lietuvos televizija rodė filmą apie P. Galaunę. Sausio 30 d. Lietuvos dailininkų sąjunga savo būstinėje Vilniuje surengė vakarą, kuriame prisiminimais apie P. Galaunę dalijosi jo artimieji, buvę bendradarbiai ir studentai.

V. Milius

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS 72-ŪJŲ METINIŲ MINĖJIMAS

1990 m. vasario 15 d. Lietuvos istorijos instituto salėje susirinko instituto darbuotojai pirmą kartą pokario metais viešai paminėti Lietuvos nepriklausomybės 72-ąsias metines.

Susirinkimą pradėjo direktorius ist. m. dr. V. Merkys. Jis ragino tyrinėjančius šią temą istorikus iš naujo peržvelgti šventės genezę, atskleisti dar nenauginėtus klausimus, išsamiai nušviesti ir apibendrinti lietuvių tautai svarbią datą.

Direktoriaus pavaduotojas ist. m. kand. doc. A. Eidintas pasveikino darbuotojus su valstybine švente. Savo pranešime „Lietuvos—Vokietijos santykiai 1918—1919 metais“ nušvietė sudėtingą tarptautinę po Pirmojo pasaulinio karo Europoje susiklosčiusią panoramą ir jos kontekste — Lietuvos ir Vokietijos santykius. Parodė Lietuvos Valstybės Tarybos poziciją, jos vasario 16 d. priimtą nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo aktą. Lietuvos diplomatai A. Voldemaras, J. Saulys, A. Smetona sėkmingai mėgino pasinaudoti Vokietijos okupacinės karinės valdžios ir Vokietijos vyriausybės skirtingomis pozicijomis. Iširus Lietuvos prijungimo prie Prūsijos, vėliau Lietuvos ir Saksonijos sąjungos projektams, Vokietija pagaliau pripažino Lietuvos Valstybės Tarybą, t. y. savarankišką Lietuvos valdžią, ir turėjo išvesti Vokietijos kariuomenę iš Lietuvos.

Ist. m. dr. R. Zepkaitė pranešime „Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1918—1919 metais“ jų genezę sieja su feodalizmu: Lenkijos politikos vadovų mėginimais federacijai idėjas praktiškai įgyvendinti Pirmojo pasaulinio karo metais. Lenkijos valstybingumo lygos 1916 m. komunikatas skelbė, kad Lenkija negalinti kurtis etnografiniu principu, turinti apimti rusų, baltarusių, lietuvių žemes, Baltijos jūros pakraščius. To reikalaujama ne tik istorinės tradicijos, bet ir ekonominiai bei politiniai būsimos Lenkijos interesai. Lenkijos federacijos atkūrimo idėją pradžioje rėmė Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos, Rusijos valdantieji sluoksniai, tačiau, keičiantis tarptautinei situacijai, kito ir šių valstybių pozicija. 1918 m. lapkričio 18 d. Lenkijai pripažinus nepriklausomybę, ji mėgino tarptautinėse konferencijose spręsti federacijos problemą. Nepavykus griežėsi tai daryti ginklu, aneksuodama dalį ukrainiečių, baltarusių ir lietuvių žemių su sostine Vilniumi.

Moksl. bendr. C. Laurinavičius pranešime „Lietuvos ir Tarybų Rusijos santykiai 1918—1920 metais“ parodė, kad tarptautinėse konferencijose buvo sprendžiamas nedalijamas Rusijos imperijos klausimas. Lietuvos nepriklausomybės problema galima išspręsti tik keliant Rusijos imperijos klausimą. Lietuvos politikos veikėjai kompetentingai pareiškė, kad Lietuva negalinti būti Rusijos imperijos sudėtyje, nes ji buvo aneksuota, ir Rusija turinti atsakyti aneksijos. Lietuva kuriasi

savo istorinėje žemėje. 1920 m. liepos 12 d. sutartimi Tarybų Rusija atsisakė aneksuotų teritorijų. Šią sutartį pasirašė dvi suverenos valstybės — Lietuva ir Tarybų Rusija.

Pranešėjams klausimų kėlė moksliniai bendradarbiai I. Lukšaitė, Z. Kiaupa, R. Miknys, A. Eidintas, N. Kairiūkštytė.

Minėjimo pabaigoje instituto direktorius V. Merkys konstatavo, kad tai labai sudėtinga tema. Istorikams ją išsamiai išanalizavus, dar įjungus latvių klausimą, ateityje reikėtų parengti solidų darbą apie 1918—1920 m. Lietuvą ir išleisti atskira knyga.

P. Žostautaitė

RYTŲ LIETUVAI SKIRTA KONFERENCIJA

1990 m. kovo 23 d. Lietuvos istorijos institute įvyko rytų Lietuvos gyventojų istorijai, sociologijai ir kalbai tyrinėti skirta konferencija.

Instituto Etnografijos skyriaus vyr. moksl. bendr. V. Milius, įžanginiame žodyje įvertinęs regioninių konferencijų reikšmę bendrame Respublikos visuomeninių procesų kontekste, pradėjo konferenciją.

Rytiniame posėdyje perskaityta 7 istorikų pranešimai: E. Vidmanto — „Rytų Lietuvos lietuvių lenkinimas per bažnyčias XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje“, J. Marcinkevičiaus — „Lietuvių klausimas slaptojoje 1936 m. Vilniaus vaivadijos saugumo referentų konferencijoje“, R. Zepkaitės — „Lietuvos rytų sienos klausimu“, G. Surgailio — „Lenkijos karo pabėgėliai Vilniaus krašte (1939 m. rugsėjis—1941 m. birželis)“, A. Bubnio — „Armijos Krajosos veikla pietryčių Lietuvoje 1944 metais“, N. Kairiūkštytės — „Lenkų išvykimas iš Lietuvos ir jo ypatingumai 1944—1947 metais“ ir M. Tamošiūno — „Lenkų klausimas pietryčių Lietuvoje: genozė, sprendimų paieška“.

Popietiniame posėdyje kalbininkai, etnografai ir sociologai perskaitė 7 pranešimus: V. Čekmonas — „Rytų Lietuvos kalbinė situacija ir gyventojų tautinė sąmonė“, P. Gaučas — „Etnolingvistinė situacija ir bendrojo lavinimo mokyklos pietryčių Lietuvoje 1945—1990 metais“, L. Grumadienė — „Siandieninė sociolingvistinė pietryčių Lietuvos situacija“, A. Eigirdas — „Šalčininkų rajono gyventojų politinės sąmonės ypatumai (1989 m. sociologinis tyrimas)“, M. Krupovec — „Sociolingvistinė situacija Eišiškių apylinkėse“, A. Vidugiris — „Pietrytinių lietuvių šnektų reliktai“ ir P. Kalnius — „Tautiška mišrios šeimos Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose“. Pranešėjai atsakė į klausimus.

Pranešimai sukėlė mokslines diskusijas, kuriose dalyvavo R. Zepkaitė, M. Tamošiūnas, A. Tyla, L. Mulevičius, R. Batūra, G. Gustaitė, A. Bubnys, G. Surgailis, L. Grumadienė, V. Čekmonas, M. Krupovec, P. Kniūkšta, P. Kalnius, A. Vidugiris, N. Kairiūkštytė.

Diskuota dėl 3 svarbiausių problemų: 1) Lietuvos rytinių sienų keitimosi aspektai, priklausantys nuo politinės situacijos, pietryčių regiono gyventojų kilmė, jų lenkinimo politika, migracijos rezultatai, lenkų pabėgėlių ir internuotų lenkų klausimo sprendimas, lenkų repatriacijos ypatumai pokario metais. 2) Sukarintos organizacijos Armijos Krajosos teroristinė veikla rytų Lietuvoje, jos ryšiai su vietos gyventojais, okupacine karine vokiečių vadovybe ir evakuacine Lenkijos vyriausybe. 3) Rytų Lietuvos kalbinės situacijos ypatumai, gyventojų tautinės ir politinės savimonės kaita, asimiliacija, švietimo klausimai, nacionalinių mikrorajonų, mišrių šeimų kūrimosi tendencijos.

L. Mulevičius ir A. Tyla teigiamai įvertino mokslinius pranešimus ir konstatavo, kad juose panaudota daug naujos archyvų medžiagos, giliai nagrinėjami reiškiniai, formuojamos naujos rytų Lietuvą liečiančios koncepcijos, pabrėžė sociologinių tyrimų perspektyvumą.

V. Astas perskaitė rezoliucijos projektą. Dauguma dalyvių pasisakė prieš. Siūlė parengti kruopščiai apgalvotas ir pritaikytas rytų Lietuvos švietimo bei kultūros darbui rekomendacijas Švietimo ministerijai, kuri galėtų panaudoti jas savo veiklos programai. Rekomendacijoms parengti sudaryta grupė žmonių: V. Astas, R. Batūra, L. Grumadienė, P. Kalnius, P. Kniūkšta ir A. Tyla.

V. Čekmonas siūlė sudaryti rytų Lietuvos gyventojų kalbinių grupių atlasą, R. Batūra — parengti šio regiono schemą, atspindinčią gyventojų tautinių grupių švietimo, kultūros įstaigų padėtį, ir iškabinti tą schemą viešose vietose. Taip pat jis siūlė rusų ir lenkų mokykloms parengti kasdieninius kalbos pratimus, kad vaikams būtų lengviau mokytis valstybinės kalbos, įvesti Lietuvos istorijos ir geografijos kursus, lenkų ir rusų mokyklose dėstomus gimtąja kalba, parengti lietuviškos politinės orientacijos vadovėlius, Vilniaus kraštą integruoti į Lietuvos valstybę, panaikinti tautinius prieštaravimus. Dauguma konferencijos dalyvių parėmė R. Batūros samprotavimus.

Pranešimus numatyta paskelbti atskiru leidiniu.

P. Zostautaitė

TREČIASIS BALTIJOS KRAŠTŲ ETNOGRAFŲ KOLOKVIUMAS

1990 m. balandžio 24—28 d. Latvijos Mokslų Akademijos Istorijos institutas, tęsdamas VDR Mokslų Akademijos Centrinio istorijos instituto parodytą iniciatyvą, suorganizavo trečiąjį Baltijos kraštų etnografų kolokviumą (Kolloquium Balticum Ethnographicum). Jis įvyko Mokslininkų namuose Lielupėje prie Rygos. Dalyvavo Danijos, Estijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Norvegijos, Rusijos, Suomijos, Švedijos, Vokietijos tautotyriminkų atstovai. Kolokviumą pradėjo organizacinio komiteto pirmininkas latvių etnografų galva S. Cimermanis, įžanginę kalbą pasakė Latvijos MA atstovas I. Ruonis, sveikino R. Itšas (Leningradas), R. Kvidelands (Bergen, Norvegija), H. Strobachas (Berlynas).

Trečiojo kolokviumo tema buvo „Baltijos regiono etnokultūrinių kontaktų keliai ir dalyviai“. Perskaityti 27 pranešimai. Juose nagrinėjami šio regiono tautų materialinės ir dvasinės kultūros kontaktai nuo XVI a. iki mūsų dienų.

Lietuvai buvo skirti 4 pranešimai. L. Piškinaite-Kazlauskienė (LII) pranešime „Lietuvos bitininkystės inventoriaus skoliniai iš gretimų kraštų“ parodė, kad jie reiškėsi žodžių ir daiktų lygmenimis: skolintais terminais vadino kai kuriuos tradicinius įrenginius, o per literatūrą čionai atėjo naujos avilių rūšys. V. Milius (LII) pranešime „Švedų ir lietuvių bendradarbiavimas tiriant liaudies kultūrą“ nušvietė 4 klausimus: S. Eriksono ir jo bendradarbių Lietuvoje surengtas ekspedicijas, lietuvių tautodailės parodas Švedijoje 1931 m., Švedijoje paskelbtas monografijas apie lietuvių liaudies kultūrą, parodų katalogus, straipsnius ir recenzijas, švedų etnografinių tyrimų atgarsius lietuvių spaudoje. R. Kvidelando (Etnofolkloristikos in-tas, Bergen) pranešimas „Lietuvos žydų pasakotoja Norvegijoje“ skirtas norvegiškai rašančios žydų rašytojos Evos Ser memuariniams romanams, apsakymams, pateiktai tautosakai. M. Ustinovas (TSRS MA Etnografijos in-tas) pranešime „Santuokų ir šeimų interetniniai kontaktai (remiantis lietuvių ir latvių tyrimų duomenimis)“ buvo panaudoti Vilniuje, Panevėžyje ir Varėnoje užpildytų etnosociologinių anketų atsakymai.

Skaitytus pranešimus Latvijos Mokslų Akademija numato išleisti atskiru leidiniu. Ketvirtąjį kolokviumą planuojama rengti 1993 m. Kylio mieste (Vokietija). Sudarytos dvi jo organizavimo grupės, jų pirmininkai — S. Cimermanis (Ryga) ir J. Bergas (Stokholmas). S. Cimermanis siūlė kitą susitikimą skirti Baltijos kraštų liaudies kultūros tyrimų istoriografijai.

Vieną vakarą posėdžių salėje dalyviams koncertavo latgalių meno saviveiklos kolektyvas, kitą vakarą Rygos filharmonijoje — „Dzintaro“ liaudies choras ir Valsybinė šokių grupė „Dailė“. Per paskutines dvi dienas dalyviai buvo supažindinti su Latvijos etnografiniu muziejum po atvirum dangum, Istorijos muziejuje surengta liaudies ornamentikos paroda, Rygos senamiesčio ir Vidžemės kultūros paminklais.

V. Milius

KONFERENCIJA ROMOJE

Lenkų krikščioniškos kultūros instituto Romoje kvietimu 1990 m. balandžio 30—gegužės 4 d. V. Merkys dalyvavo konferencijoje tema „Rytų Vidurio Europos istorinių ir kultūrinių tradicijų pagrindai: Baltarusija, Lietuva, Lenkija, Ukraina“.

Cia susirinko apie 50 istorikų, kalbininkų, geografų iš Anglijos, Baltarusijos, Italijos, JAV, Lenkijos, Lietuvos, Prancūzijos ir Ukrainos. Beveik visi pranešimai buvo apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tautinius ir religinius santykius, jų tolesnę raidą XIX—XX a. Net konferencijos darbo kalbomis pasirinktos lietuvių, lenkų, baltarusių ir ukrainiečių kalbos. Visų pirmą reikėtų paminėti šiuos pranešimus: P. R a b i k a u s k o (Roma)—„Lietuvių tauta, religija ir kaimynai“, J. T u m e l i o (Vilnius)—„Lietuva nuo krikšto ligi Tvano“, J. B a r d a c h o (Varšuva)—„Lietuvos lenkai ir kitos istorinės Lietuvos tautos“, D. S t e p o v i k o (Kijevas)—„Vilniaus akademija ir Baltarusijos bei Ukrainos kultūra XVII a.“, Ž. V u j c i k o (Varšuva)—„Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės separatizmas XVII a.“, J. S k a r b e k o (Liublinas)—„Baltarusijos, Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos religijų žemėlapiu pasikeitimai paskutiniiais dviem amžiais“, V. M e r k i o (Vilnius)—„Vyskupas Motiejus Valančius ir Rusijos vyriausybės nacionalinė politika Lietuvoje“, M. K a r p i o (Varšuva)—„Buv. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tautų bendradarbiavimo ieškojimai I pasaulinio karo metu“, A. J u z v e n k o s (Vroclavas)—„Nepavykęs lenkų bandymas susitarti su lietuviomis ir ukrainiečiais 1919 m.“, B. M a k a u s k o (Varšuva)—„Lietuvos vyriausybė ir visuomenė tarybinio 1940 m. birželio ultimatumo išvakarėse“, E. S m u l k o v o s (Varšuva)—„Kalba kaip tautų santykių su kaimynais atspindys—lenkų, baltarusių, lietuvių problematika“, Č. K u d a b o s (Vilnius)—„Vilnijos kultūrinio kraštovaizdžio praradimai“, V. C e k m o n o (Vilnius)—„Dėl Vilnijos sociolingvistinės istorijos ir lenkų nacionalinės savimonės raidos Lietuvoje“, Č. O k i n č i c o (Vilnius)—„Lenkų tautinė padėtis Lietuvoje“. Nemaža dėmesio Lietuvai apžvalginuose diskusiniuose pranešimuose skyrė A. G e i š t o r a s (Varšuva), J. K l o č o v s k i s (Liublinas), N. D e i v i s (Norman Davies; Londonas), D. B o v u a (Daniel Beauvois; Lilis). Konferencijoje dalyvavo ir diskusijoje kalbėjo bei savo kūrybos vakarą surengė poetas Č. M i l o š a s.

Pranešimai bus išspausdinti atskira knyga. Konferenciją šia tema numatyta rengti kas keleri metai.

V. M.

XIX ARCHEOLOGŲ KONFERENCIJA

Lietuvos istorijos institutas 1990 m. gegužės 29 d. į Menininkų rūmus sukvietė visus, besidomincius 1988 ir 1989 metų archeologinių ekspedicijų rezultatais.

Buvo išklausti 8 pranešimai: A. G i r i n i n k o (LII)—„Senasis žalvario amžius rytų Lietuvoje“, A. M e r k e v i č i a u s (VU)—„Dėl I tūkstantmečio pr. m. e. kapinynų“, L. V a i t k u n s k i e n ė s (LII)—„Zemaičių aprangos regioniniai skirtumai“, V. Š i m ė n o (LII)—„Vidgirių kapinyno tyrimai“, J. S t a n k a u s (LII)—„Bandužių kapinynas“, V. A l e k s i e j ū n o (LII)—„Vilniaus Žemutinės pilies rūmų monetos“, V. D a u g u d ž i o (LII)—„Vilniaus Plikojo kalno 1988 ir 1989 m. archeologinių tyrimų duomenys“, G. Z a b i e l o s (LII)—„Atvirų lapų išdavimo ir atsiskaitymo už juos bendrieji reikalavimai“. Buvo pademonstruotas V. U r b a n a v i č i a u s (LII) filmas, kuriame rodoma Vilniaus Žemutinės pilies atkastos liekanos, kasinėjimų eiga, talkininkai, įžymesni svečiai, taip pat buvusios pilies kaimynystėje vykusių politinių demonstracijų, mitingų akimirkos.

Užsimezgusioje diskusijoje A. L u c h t a n a s, E. I v a n a u s k a s, K. K a t a l y n a s, V. S t a t k e v i č i u s ir kiti kalbėtojai atkreipė susirinkusiųjų dėmesį į tai, kad atvirų lapų išdavimo ir atsiskaitymo už juos reikalavimai atspindi daugiausia Lietuvos istorijos instituto rūpesčius ir išleista iš akių kitose įstaigose dirbančių archeologų veiklos specifika. Siūlyta sudaryti komisiją, kuri imtųsi atidžiai ir objektyviai įvertinti paminklų kasinėjimo ataskaitas. Apgailėstauta, kad vis dar pasitaiko atveju, kai archeologas ekspedicijoje darbuojasi be leidimo, t. y. negavęs atviro lapo, kai kultūrinis sluoksnis kasamas buldozeriu ar ekskavatoriumi. O tai kategoriškai draudžia archeologinių paminklų tyrimo metodika.

Konferencijos proga išleista „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais“.

L. Vaitkunskienė

KONFERENCIJA „LAIMĖJIMAI AR PRARADIMAI? (LIETUVA 1940—1941 METAIS)“

1990 m. birželio 6 d. Lietuvos Mokslų Akademijos Lietuvos istorijos instituto salėje įvyko mokslinė konferencija „Laimėjimai ar praradimai? (Lietuva 1940—1941 metais)“. Pranešimus skaitė: C. Bauža (LII)—„Lietuvos komunistų partija ir demokratinė opozicija valdančiam režimui“, V. Zalyš (LII)—„Pabaltijo santarvės likvidavimas“, J. Matusevičius (LII)—„Raudonosios armijos dislokavimo Lietuvoje sukeltos problemos (1940—1941 m.)“, G. Rudis (LII)—„Kaip buvo falsifikuojami Seimo rinkimų rezultatai 1940 metais“, K. Tamašauskas (LVA)—„Lietuvos kariuomenės likvidavimas“, G. Vaskela (LII)—„Lietuvos darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis ir realios pajamos 1939—1941 metais“, R. Zepkaitė (LII)—„Užsienio valstybių reakcija į 1940 m. birželio—liepos įvykius“.

Diskusijoje svarstyta LKP savarankiškumo 1920—1940 m. problemos, terminų „tarybinis“ ir „sovietinis“ vartojimas.

V. Zalyš

ZEMAIČIŲ PRAEIČIAI SKIRTA KONFERENCIJA

1990 m. liepos 27—29 d. Varniuose įvyko Žemaičių kultūros draugijos organizuota konferencija, skirta Žemaitijos praeičiai aptarti. Konferenciją pradėjo Žemaičių kultūros draugijos pirmininkas S. Kasparavičius. Jis pasidžiaugė, kad į antrąją Varnių konferenciją susirinko tiek daug žmonių (iš viso apie 800) ne tik iš Varnių, Telšių ir daugelio kitų Žemaitijos rajonų, bet ir iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių. Panašius susibūrimus numatoma rengti ir ateityje. Konferencijos pradžioje kalbėjo Telšių kunigų seminarijos rektorius kan. K. Gasčiūnas, prof. C. Kudaba, Varnių savivaldybės meras S. Bružas ir Telšių rajono valdytojas J. Martinkus.

Konferencijoje buvo perskaitytas 21 pranešimas: 11 pirmą ir 10—antrą dieną. Pirmą dieną pranešimus padarė: A. Butrimas (Vilnius)—„Senieji Žemaičių kultūros klodai“, L. Vaitkunskienė (Vilnius)—„Žemaičių kilmė“, I. Balčiūnienė (Vilnius)—„Pirmųjų Žemaitijos žmonių odontologija“, R. Jankauskas (Vilnius)—„Žemaitijos I—II tūkst. po Kristaus gyventojų ligos“, S. Urbanavičienė (Vilnius)—„Žemaitės XV a. kostiumas“, G. Blaščikas (Poznanė)—„Žemaičių vyskupų charakteristika (1417—1609)“, K. Gasčiūnas (Telšiai)—„Žemaičių kunigų seminarijos istorija“, L. Sinkūnaitė (Kaunas)—„Žemaičių vyskupų portretų galerija“, A. Katilius (Vilnius)—„J. Staugaitis—pirmasis Telšių vyskupas“, V. Vaivada (Telšiai)—„Reformatorius rėmusios Žemaitijos didikų giminės“, A. Ivinskis (Vilnius)—„Kunigas A. Juozapavičius—Varnių žemės tyrinėtojas“.

Kitą dieną konferencijos dalyviai ir svečiai Varnių bažnyčioje išklausė šv. Mišių, paskui dalyvavo paminklo vyskupui M. Valančiui šventinimo iškilmėse. Paminklą atidengė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas V. Landsbergis.

Antros dienos posėdyje pranešimus skaitė: G. Česnys (Vilnius)—„Povilas Višinskis ir žemaičių antropologija“, G. Zabiela (Vilnius)—„Žemaitijos piliakalnių tyrinėtojas Liudvikas Kšivickis“, J. Genys (Klaipėda)—„Varniai ir Medininkai XIII—XIV a.“, A. Nikžentaitis (Vilnius)—„Žemaičių kunigaikščiai“, E. Aleksandravičius (Vilnius)—„Žemaičių bajorai lietuvių tautiniam atgimimui“, A. Tyla (Vilnius)—„Žemaitija 1655—1661 m. Lietuvos išsivadavimo kare“, E. Meilus (Vilnius)—„XVII—XVIII a. žemaičių miestelių amatai“, M. Baužienė (Vilnius)—„Žemaitijos miestelių planai Architektūros muziejuje“, S. Gutautas (Vilnius)—„Dėl žemaičių trobos genezės“, V. Daujotytė (Vilnius)—„Varniai literatūroje“.

Diskusijose išreikštas susirūpinimas, jog konferencijos klausytojai nepajėgūs suvokti visų pranešimų, tuo labiau kad jų perskaityta itin daug. Pageidauta švietėjiškų pranešimų, o mokslinius siūlyta skaityti sekcijose. Kalbėta dėl žemaičių kal-

bos išlikimo. Žemaičių kalbą galėtų propaguoti ir pranešėjai — pranešimus skaityti žemaitiškai.

Abiejų dienų vakarais surengtos vakaronės, ekskursijos po Varnius. Trečią dieną visi buvo išvykę į ekskursiją po Žemaitijos kultūros paminklus. Konferencija užbaigta ant Satrijos kalno.

S. Gutautas

JONO PUZINO 85-ŪJŲ GIMIMO METINIŲ MINĖJIMAS

Lietuvos archeologijos draugija surengė Kauno Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetų profesoriaus daktaro Jono Puzino 85-ųjų gimimo metinių minėjimą.

1990 m. rugsėjo 29 d. Ukmergės raj. Svaronių k., J. Puzino tėviškėje, buvusioje tėvų sodybvietėje, ant išlikusio seno tvenkinio kranto atidengtas paminklinis akmuo. Išklimėse kalbėjęs A. Tautavičius nušvietė profesoriaus dešimties metų mokslinę, pedagoginę, kultūrinę veiklą Lietuvoje (iki 1944 m.) ir emigracijoje iki pat mirties (1978.IV.14 Cikagoje). Buvo pasodintas ažuoliukas.

Spalio 1 d. nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos salėje įvyko konferencija. Joje buvo perskaityti 3 pranešimai: R. Volkaitės-Kulikauskienės — „Kelii štrichai mokslinei-pedagoginei dr. Jono Puzino biografijai“, M. Michelberto — „Dr. Jono Puzino darbų reikšmė Lietuvos archeologijai“, P. Kulikausko — „Dr. Jono Puzino veikla Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje“. Be to, bibliotekoje veikė J. Puzino darbų paroda. Ekspoziciją pajavairino Reginos ir Prano Kulikauskų asmeninio archyvo nuotraukos.

Konferencijos organizatorių ir svečių bendra nuomone, pagaliau atėjo metas parengti veikalą, kuriame būtų visapusiškai aptarta J. Puzino — lietuvių profesionalios archeologijos pradininko — darbai ir jų reikšmė.

L. Vaitkunskienė

PAMINĖTAS SUVALKŲ SUTARTIES 70-METIS

1990 m. spalio 8 d. Vilniaus mokytojų namuose Vilnijos draugija organizavo Suvalkų sutarties 70-mečio minėjimą. Susirinko gausus vilniečių ir kitų Lietuvos miestų atstovų būrys.

Įžanginį žodį tarė A. Tyla. R. Žepkaitė pranešimą „Suvalkų sutartis, jos sudarymas ir reikšmė“ pradėjo nuo sutarties sudarymo aplinkybių (buvo tariamasi Lenkijos—Sovietų Rusijos karo fone). Kalbėta apie Lietuvos vaidmenį tuo metu, Lenkijos nusistatymą delsti su derybomis, norint pritraukti savo kariuomenę arčiau Vilniaus, Želigovskio dalinių įsiveržimą į Vilnių, Lietuvos kariuomenės priešinimąsi jiems. V. Vadopalas pranešime „Suvalkų sutarties teisinis vertinimas“ tarptautinės teisės požiūriu kėlė du dalykus: pirma, sutartimi turėjo būti nutraukti karo veiksmai, antra, šalys susitarė ginčus spręsti derybomis; taip pat kalbėjo apie tarpukario Vilniaus krašto teisingą padėtį. Po Antrojo pasaulinio karo sienos buvo nustatytos TSRS—Lenkijos sutartimi. V. Martinkėnas pasidalijo prisiminimais apie rytų Lietuvos lietuvių padėtį po Pirmojo pasaulinio karo, atsitikimus Ignalinoje ir Švenčionyse. J. Vaina papasakojo apie įvykius po Pirmojo pasaulinio karo Augustavo—Seinų ruože. Baigiamajame žodyje A. Tyla pabrėžė Suvalkų sutarties politinės kultūros aspektą: ši sutartis yra teisinio akto diskreditavimas, sulaužius ją, įvyko vienas Lietuvos padalijimų, vyko lietuvių rytinio pakraščio etninis genocidas. G. Songaila supažindino susirinkusiuosius, kas dabar vyksta Eišiškių ir Šalčininkų apylinkėse, atsakė į klausimus.

V. Milius

VILNIUS — ŽYDŲ KULTŪROS CENTRAS

1990 m. spalio 20—22 d. Niujorke JAV žydų mokslo institute YIVO vyko konferencija tema „Vilnius — žydų kultūros centras“. Ją organizavo YIVO ir Lietu-

vos istorijos institutai. Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo YIVO instituto direktorius S. Noričius (Norich).

Po įžanginio žodžio gana platų pranešimą „Lietuvos Jeruzalė: Vilnius kaip centras ir simbolis“ perskaitė YIVO iš Jeilio (Yale) universitetų profesorius B. Haršavas (Harshav). Įžanginėje konferencijos dalyje kalbą pasakė Lietuvos Mokslių Akademijos viceprezidentas akademikas R. Rajeckas.

Spalio 21–22 d. buvo perskaityti šie pranešimai: D. Veiso Halivnio (Weiss Halivni) (Kolumbijos universitetas)—„Vilnius ir Berlynas: Talmudo kritikų darbai“, M. J. Rosmano (Rosman) (Bar Ilano (Bar Ilan) universitetas)—„Vilniaus Gaono hasidizmas“, A. Nadlerio (Nadler) (Makgilo (McGill) universitetas)—„Elijacho Gaono ir Vilniaus sinagogos asketiškasis dualizmas“, E. Aleksandravičiaus (Lietuvos istorijos institutas)—„Hebraistika Vilniaus universitete ir Lietuvos etnopolitinės tendencijos XIX a. I pusėje“, D. Mirono (Miron) (YIVO ir Kolumbijos universitetai)—„Svietėjiška literatūra hebrajų ir jidiš kalbomis“, D. Roskio (Roskies) (Žydų teologijos seminarija)—„Isaac Meir Dick, or the Maskil as Vilna Magid“, E. Lederhendlerio (Lederhendler) (YIVO ir Hebrajų universitetai)—„Vilniaus rabinas prieš žydiškąjį socializmą“, A. Eidinto (Lietuvos istorijos institutas)—„Lietuvos žydų emigracija 1868–1940 m.“, S. Kasovo (Kassow) (Triničio (Trinity) koledžas)—„Vilniaus bendruomenė (kehilė) 1919–1940 metais“, R. Kaplanovo (Pasaulinės istorijos institutas, Maskva)—„Lietuvos karaimai tarpukario laikotarpiu“, L. Reno (Ran)—„Zanmenas Reizenas—Vilniaus žydų kultūros lyderis“, G. Surgailio (Lietuvos istorijos institutas)—„Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai Lietuvoje“, I. Lemperto (Vilniaus universitetas)—„YIVO istorija lūžio metais (1939–1941)“, D. Porat (Tel Avivo universitetas)—„Žydų pasipriešinimas Vilniaus, Kauno ir Šiaulių getuose“, E. Zilberio (Lietuvos žydų kultūros draugija)—„Kultūrinis gyvenimas Kauno gete“, B. Haršav (YIVO)—„Vilniaus geto atminimo įamžinimas“, H. Smoliakovo („Lietuvos Jeruzalės“ laikraščio redaktorius)—„Lietuvos Jeruzalės“ laikraštis“, M. Vebo (Web) (YIVO)—„YIVO ir žydų dokumentų rinkiniai Lietuvos archyvuose“, J. Frenlanderio (Hunter College, CUNY)—„Vilnius ant Senos krančių: „Lietuvos žydų idėjų įtaka prancūzų 1968 m. kartos intelektualams“.

Pranešimai buvo skaitomi anglų ir jidiš kalbomis.

G. Surgailis

KONFERENCIJA „SENOVĖS BALTŲ SIMBOLIKOS METMENYS“

1990 m. spalio 25–26 d. LMA Kultūros ir meno institute įvyko konferencija „Senovės baltų simbolikos metmenys“, kurios organizacinį komitetą sudarė A. Gaižutis, G. Beresnevičius, E. Usačiovaitė. Konferencijoje dalyvavo Lietuvos mokslininkai, svečių iš Latvijos.

Konferenciją įžanginiu žodžiu „Kultūros tyrimų reikšmė dabarčiai“ pradėjo A. Gaižutis. Pranešimus perskaitė: P. Dundulienė—„Gamtos įsmeninimas lietuvių žodinėje ir meninėje kūryboje“, G. Beresnevičius—„Baltų simbolių dinamika“, S. Šimaitis, V. Urbanavičius—„Archajinių simbolių esmė baltų ornamentikoje ir pasaulėjautoje“, B. Mėžalė—„Kryžiaus simbolika latvių tradicijoje“, V. Vaska—„Dangaus ženklas ant skydo pavidalo XII—XIII a. apyrankių šiaurės rytų Latvijoje“, A. Cepaitienė—„Verpsčių ornamentika—šaltinis baltų simbolikai tyrinėti“, A. Uždavinys—„Senovės baltų simbolizmas“, V. Tumėnas—„Juostų ornamentų simbolika“, R. Merkienė—„Lietuvių tekstilė saviraiškos priemonių sistemoje“, A. Patackas—„Dėl Gedimino stulpų simbolikos“, V. Rimša—„Vytis“, J. Urtans—„Apie kai kuriuos viduramžių riboženklis“, E. Usačiovaitė—„Pasaulio medis Lietuvos tautiškų skrynų puošyboje“, J. Vaiškūnas—„Dangaus šviesulių simbolika baltų pasaulėžiūroje“, J. Trinkūnas—„Doroviniai simboliai baltų kultūroje“, B. Reidzanė—„Lyginamoji kalbotyra ir simboliai latvių liaudies dainose“, A. Kargaudienė—„Lietuvių liaudies XIX a. siuvinėjimų simboliai“, G. Pakalnis—„Kai kurie svarbiausi latvių raudų įvaizdžiai“, B. Stundžienė—„Medžiai lietuvių liaudies dainose“, E. Ališanka—„Poetinio simbolio architektūra“, L. Klimka—

„Pasaulio modelis baltų liaudiškajame ornamente“, A. Rekašius—„Lietuvių etninės kultūros sluoksniai“, E. Šimkūnaitė—„Kai kurie simboliai lietuvių liaudies medicinoje“, M. Mellena—„Liaudies drabužiai—pasaulio modelis“, E. Spičs—„Rato simbolika latvių liaudies šokiuose“, K. Rastenis—„Baltų simbolikos elementai M. K. Ciurlionio kūryboje“, V. Čiurbinskas—„Pamatinė kertė (kampas) lietuvių statybos papročių struktūroje“.

Diskusijose dalyvavo E. Šimkūnaitė, V. Rimša, J. Vaiškūnas, E. Usačiovaitė, J. Kudirka, V. Tumėnas, B. Reidzanė, S. Simaitis, R. Merkienė ir E. Spičs.

Konferencijos rengėjai numato išleisti pranešimus.

A. Čepaitienė

KONFERENCIJA „PRŪSIJA LIETUVOS IR VOKIETIJOS ISTORIJOJE“

1990 m. lapkričio 14—15 d. Vilniaus universitete įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „Prūsija Lietuvos ir Vokietijos istorijoje“. Ją organizavo Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas ir Lietuvos—Vokietijos draugija. Pranešimuose buvo aptarti lietuvių—prūsų bei lietuvių—vokiečių santykiai Rytų Prūsijoje. Perskaityta 10 pranešimų, vyko diskusijos, kuriose išryškėjo dar nepakankamai iširti klausimai ir tolesnio Lietuvos ir Vokietijos istorikų bendradarbiavimo galimybės.

Konferencijos dalyvius pasveikino Vilniaus universiteto prorektorius J. Grigonis, Istorijos fakulteto dekanas A. Bumblauskas ir organizacinio komiteto atstovas L. Janulevičius. Įžanginiame vokiečių istoriko E. Verhau (Mainz-Bretzenheim) pranešime „Prūsija kaip istorinė problema“ bendrais bruožais buvo išdėstyta Prūsijos valstybės istorija ir jos svarba Europos valstybių istorinių tyrinėjimų kontekste, išryškintos šių dienų aktualijos. Archeologas V. Šimėnas (LII) pranešime „Prūsijos genčių ribos I tūkstantmetyje ir II tūkstantmečio pradžioje“ aptarė prūsų genčių išsiskyrimo procesą, atkreipė dėmesį į nemažas tarpgentines dykras, patikslino kai kurių genčių gyventas teritorijas. Buvo diskutuota dėl lietuvių kolonizacijos ir skalvių bei nadruvių vakarietiško. Pranešime „Vakarų baltų klausimas LDK politikoje XIII—XV a.“ istorikas A. Nikžentaitis (LII), remdamasis rašytiniais šaltiniais ir kovų su kryžiuočiais dėsniniais, aptarė svarbiausius LDK užsienio politikos etapus vakarų baltų ir žemaičių atžvilgiu. Nemažą pranešimų buvo skirta vokiečių ir lietuvių kultūros santykiams bei Mažosios Lietuvos problemoms nagrinėti. I. Lukšaitė (LII) pranešime „Kultūros istorijos problematika: Lietuvos ir Vokietijos istorikų polilogo galimybė“ akcentavo, jog būtina nagrinėti abiejų valstybių kultūros sandarą. Tai turėtų būti bendras Lietuvos ir Vokietijos tyrinėjimų objektas, kuris ateityje leistų istorikams geriau išgirsti vieni kitus ir išreikšti savo požiūrį į kultūros istoriją. D. Kaunas (VU) skaitė pranešimą „Dėl lietuviškos kultūros Rytų Prūsijoje egzistavimo“, kuriame, remdamasis Rytprūsioose lietuviškai išleistų spaudinių statistikos duomenimis, skyrė svarbiausius lietuvių kultūros židinius ir lietuviybės raidos tendencijas, aptarė vokietinimo politiką ir jos padarinius. A. Matulevičius (Vilnius) pranešime „Vokiečių istoriografija Mažosios Lietuvos istorijos ir kultūros klausimais“ apžvelgė prieškarinę literatūrą ir išdėstė pagrindines to meto mintis apie Mažąją Lietuvą. Vokiečių istorikas W. Stribrny (Flensburg) pranešimu „Lietuviai ir vokiečiai Rytprūsioose“ tarsi apibendrino visos konferencijos darbą, išryškino skirtingą Vokietijos istorikų požiūrį į kai kuriuos Rytų Prūsijos istorijos klausimus. Pranešime „Kas liko iš prūsų“ O. Šneiderat (Stralsund) aptarė prūsų kalbos ir vokiškai kalbančių prūsų kultūros sunkų likimą ir skatino aktyviau tyrinėti prūsų istoriją. Du pranešimai—G. Vaskelos (LII) „Ekonominio pobūdžio veiksmai Klaipėdos krašto situacijoje 1923 ir 1939 m.“ ir R. Žiugždos (VU) „Mažosios Lietuvos klausimas XX a. pradžioje“—supažindino su sudėtingomis Klaipėdos krašto atsiradimo aplinkybėmis ir ekonominiais sunkumais, išryškino Vokietijos ir Lietuvos valstybių nesutarimus dėl Klaipėdos.

Diskusijose ir pasisakymuose po kiekvieno pranešimo ir konferencijos pabaigoje, be pranešėjų, dalyvavo istorikai R. Batūra, P. Zostautaitė, V. Kutorga, kalbininkas V. Mažiulis, Mažosios Lietuvos atstovai K. Milkeraitis bei Vokietijoje gyvenantis G. Lepa. Diskusijose išryškėjo gerokai besiskiriantis Vokietijos ir Lietuvos

istorikų požiūris į kai kuriuos klausimus. Ypač tai pasakytina apie prūsų ir lietuvių priverstinio vokietinimo, Mažosios Lietuvos kultūros ir Klaipėdos krašto problemas. Tačiau išryškėjo galimybės ir kartu tyrinėti daugelį abiejų valstybių istorijos klausimų. Todėl susitarta dažniau rengti bendras konferencijas ir susitikimus, nagrinėti tiek siaurus, tiek ir gerokai platesnio istorinio aspekto Rytų Prūsijos istorijos klausimus.

V. Šimėnas

KONFERENCIJA „KERAMIKA — KULTŪRINIS ETNINIS POŽYMIS“

1990 m. lapkričio 19—21 d. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyrius surengė tarptautinę archeologų konferenciją, skirtą dr. Rimutės Rimantienės jubiliejui. Joje dalyvavo ir skaitė pranešimus 18 neolito ir ankstyvųjų metalų laikotarpiu besidominčių archeologų iš Rygos (Latvijos MA Istorijos instituto — I. Luozė — „Neolitinės keramikos ornamentas — istorinis-etnis šaltinis“, I. Zagorskā — „Sarnatės tipo keramika Silinupės gyvenvietėje“, A. Vaskas — „Grubletosios keramikos paplitimas Latvijoje“), Leningrado (TSRS MA Archeologijos instituto Leningrado skyrius — N. Praslovas — „Ankstyviausioji keramika Eurazijoje“, V. Timofejevas — „Neolitinė Cedmaro tipo keramika Pietryčių Pabaltijyje“, Valstybinio Ermitažo — A. Miklajevass, A. Mazurkevičius — „Lovatės ir Dauguvos tarpupio ankstyvasis neolitas ir jo ryšiai su Pabaltijiu“), Maskvos (TSRS MA Archeologijos instituto — S. Ošibkina — „Rytų Europos miškų zonos keramika“), Minsko (Baltarusijos MA Istorijos instituto — M. Černiavskis — „Nemuno kultūros kronika“, V. Isajenka — „Keramikos ornamentika — gentinis Polesės neolito laikotarpio požymis“, E. Kalečic — „Dnepro aukštupio keramika“, N. Krivalcevičius — „Pripetės Polesės keramika ankstyvajame žalvario amžiuje“) bei Vilniaus (Lietuvos MA Lietuvos istorijos instituto — R. Rimantienė — „Pamarių kultūros keramika“, A. Girininkas — „Narviškos keramikos perimamumas rytų Lietuvoje neolite — senajame žalvario amžiuje“, V. Daugudis — „Ankstyvoji brūkšniuotoji keramika Lietuvoje“, D. Brazaitis — „Narvos ir Nemuno kultūros ryšiai pietryčių Lietuvoje“; iš Dailės akademijos — A. Butrimas — „Duonkalnio alkavietės keramika“; iš Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus — V. Juodagalvis — „Pietvakarių Lietuvos neolitinė keramika“).

Konferencijoje pasisakė ir diskutavo visi dalyviai. Buvo aptarti reikšmingiausi klausimai, susiję su keramika, kuri laikoma svarbiausiu požymiu archeologinei kultūrai nustatyti, pagal keramiką mėginta atkurti kultūrinį-istorinį tam tikro etnoso tęstinumą Pietryčių Pabaltijyje ir kt.

Konferencijos pranešimų pagrindu nutarta parengti leidinį.

A. Girininkas

KONFERENCIJA JONIŠKYJE

1990 m. lapkričio 24—25 d. Joniškio rajono savivaldybės iniciatyva buvo surengta mokslinė konferencija, skirta žiemgalių ir Joniškio miesto istorijai. Pranešimus skaitė Lietuvos istorijos instituto moksliniai bendradarbiai: A. Merkevičius — „Kur stovėjo Sidabrės pilis?“, I. Vaškevičiūtė — „Ziemgalių dvasinė būtis ir materialinė kultūra V—XII a.“, A. Tyla — „Joniškio miesto savivaldos raida XVII—XVIII a.“, E. Gudavičius — „Paskutinis Žiemgalos sukilimas 1279—1281 m.“, E. Meilus — „Joniškio miesto prekyba 1616—1795 m.“, A. Baliulis — „Joniškio miesto aktų knyga ir jų reikšmė miestiečių buičiai atkurti“, L. Mulevičius — „Joniškio apylinkių XVI—XIX a. valstiečių ūkininkų teisės ir pareigos“.

A. Tyla

MOKSLINĖ KONFERENCIJA „PRŪSIJOS KULTŪRA“

1990 m. gruodžio 11—12 d. Lietuvos MA Kultūros ir meno institute įvyko tarptautinė konferencija „Prūsijos kultūra“. Ją surengė šio instituto Kultūros istorijos ir teorijos skyrius bei „Prūsijos“ brolija, svarbiausias organizatorius — Gintaras Beresnevičius.

Plenarinį posėdį įžangos žodžiu pradėjo Kultūros ir meno instituto direktorius A. Gaižutis.

Pirmą dieną pranešimus skaitė: V. Mažiulis (Vilnius)—„Prūsai ir kiti vakarų baltai“, L. Palmaitis (Vilnius)—„Pabaltijys ir Prūsa“, R. Brokmejeris (Berlynas)—„Vokiečių prūsistinis judėjimas“, U. Arnoldas (Bona)—„Prūsijos vokiečių ordino istorija XIX—XX a. Vokietijos politinėje tradicijoje“, R. Batura (Vilnius)—„Ordinas Lietuvos istoriografijoje“, A. Nikžentaitis (Vilnius)—„Prūsija senojame Lietuvos istoriografijoje“, R. Slaitaitė (Vilnius)—„Tremų istorija“, G. Semionovas (Kaliningradas)—„Karaliaučiaus architektūros paminklų likimas“, M. Sergina (Kaliningradas)—„Kanto muziejaus istorija ir perspektyvos“.

Antrą dieną pranešimus skaitė: G. Blažienė (Vilnius)—„Dėl Sembos vietovardžių (XIII—XX a.)“, V. Šimėnas (Vilnius)—„Prūsiškoji tradicija ir archeologija“, J. Trinkūnas (Vilnius)—„Prūsų šventovių rekonstrukcijos koncepcija“, G. Beresnevičius (Vilnius)—„Prūsų religijos reforma“, E. Usačiovaitė (Vilnius)—„Aukojimas prūsuoše“, I. Narbutas (Vilnius)—„Ožio auka prūsų religijoje“, A. Uždavinys (Vilnius)—„Dėl prūsų religijos“, P. Stanišauskas (Kaunas)—„Videvučio vėliavos įrašo analizė“.

Po kiekvieno pranešimo vyko diskusijos. Konferencijos darbą apibendrino A. Gaižutis. Pranešimus numatoma išleisti.

E. Usačiovaitė

Moksliniai ryšiai

1990 01 22—26 TSRS MA Archeologijos in-to Leningrado filialo Paleolito skyriuje įvyko konferencija „Ankstyvasis neolitas TSRS miškų ir stepių zonoje ir jo genezė“. Joje dalyvavo ir pranešimą skaitė vadov. moksl. bendr. R. Rimantienė „Neolitinės kultūros sandara Lietuvoje“. Ta pačia tema parengtas straipsnis konferencijos darbams.

* * *

1990 02 26—03 01 Pskove (RTFSR) TSRS MA Archeologijos in-to ir Pskovo valst. istorijos, architektūros ir dailės muziejaus draustinio surengtame seminare „Pskovo ir Pskovo žemės archeologija ir istorija“ 29-ajame posėdyje pranešimus skaitė: L. Vaitkunskienė (LII)—„Gintaras senovės baltų tikėjimuose“, V. Daugudis (LII)—„IX—XIV a. Lietuvos piliakalniai“, A. Merkevičius (VU)—„Užnemunės ankstyvųjų metalų laikotarpio laidojimo paminklai“, V. Rimša (kalbininkas iš Kauno)—„Baltizmai Turovo žodyne“.

* * *

1990 04 26 TSRS MA Archeologijos in-to kvietimu moksl. bendr. V. Daugudis minėto in-to Slavų rusų sektoriuje Maskvoje skaitė pranešimą „V—XIII a. Lietuvos piliakalniai“.

* * *

1990 05 01—31 Archeologijos skyriaus vedėjas V. Kazakevičius, stažuodamasis Švedijoje, aplankė Stokholmo, Upsalos, Lundo un-tus ir muziejus, Visbiaus miesto muziejų, perskaitė 4 paskaitas iš Lietuvos archeologijos.

* * *

1990 05 14—18 Maskvos valst. archyvų in-to organizuotoje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje ist. m. dr. A. Zimino atminimui, vyr. moksl. bendr. E. Banionis perskaitė pranešimą „Lietuvos Metrika ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinis archyvas“.

* * *

1990 05 24—27 Minske Slavų raštijos ir kultūros šventėje įvyko tarptautinė mokslinė konferencija. Joje vyr. moksl. bendr. E. Banionis perskaitė pranešimą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV—XVI a. valstybinė kiriliškoji dokumentacija“.

* * *

1990 05 29—06 01 TSRS MA Etnografijos in-to ir Kazachijos MA Istorijos, archeologijos ir etnografijos in-to Alma Atoje organizuotos etnografinių ekspedicijų ataskaitinės sesijos papročių sekcijoje pranešimus skaitė: V. Čiurbinskas (VU)—„XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios lietuvių valstiečių trobesių stovybos papročių ritualinės struktūros funkcionavimo tyrimas“. R. Merkienė (LII)—„Kalendorinės šventės supratimas ir jos struktūra Lietuvos kaime“ ir V. Milius (LII)—„Kapinės — etnografinių tyrimų objektas (remiantis Lietuvos medžiaga)“. Pranešimų tezės išleistose trimis knygomis. Kazachijos Mokslų Akademija numato pranešimus išleisti atskiru leidiniu.

* * *

1990 10 01—06 įvyko tarptautinis virvelinės keramikos kultūros simpoziumas Strizino dvare prie Prahos. Jame dalyvavo ist. m. dr. R. Rimantienė ir ist. m. kand. A. Butrimas. Jie perskaitė du pranešimus: bendrą — „Pamarių kultūros chronologija Lietuvoje“ ir R. Rimantienės — „Pamarių kultūra Lietuvoje“. Juose pateikti naujaisi duomenys apie minėtą kultūrą Lietuvoje. Pirmasis pranešimas išspausdintas ta proga išleistose tezėse, antrasis bus paskelbtas viename iš „Praehistorica“ tomų, skirtų simpoziumo darbams.

* * *

1990 10 23—25 Latvijos Mokslų Akademijos Latvijos istorijos institutas Jūrmaloje surengė tarptautinę archeologų konferenciją „Rytų Pabaltijo ir Skandinavijos ryšiai ankstyvaisiais viduramžiais“. Pranešimus padarė Estijos, Latvijos, Lietuvos, SSSR ir Švedijos mokslininkai. Archeologijos skyriaus vedėjas V. Kazakevičius perskaitė pranešimą apie skandinaviškų kalavijų makštų apkalus, dalyvavo diskusijose.

* * *

Etnografijos skyriaus vedėjas P. Kalnius kartu su Lietuvių literatūros ir folkloristikos instituto direktoriaus pavaduotoju L. Sauka 1990 11 24—12 01 lankėsi Vengrijos Mokslų Akademijos Etnografijos institute. Pagal 1990 m. birželio mėn. pasirašytą minėto Vengrijos bei Lietuvos MA Literatūros ir folkloristikos bei Lietuvos istorijos institutų bendradarbiavimo sutartį su vengrų instituto vadovybe patikslintos bendradarbiavimo priemonės ir galimybės. Abu Lietuvos atstovai Etnografijos instituto darbuotojų susirinkime perskaitė pranešimus apie savo institutų folkloristikos ir etnografijos skyrių veiklą praeityje ir dabar, aktualias šių mokslo sričių problemas, mokslo tiriamuosius bei leidybinius planus, susipažino su vengrų instituto veikla. Taip pat lankėsi VMA Muzikologijos institute, domėjosi modernios technikos panaudojimu tautosakai rinkti, šifruoti, įrašams multiplikuoti ir saugoti. Budapešto Etnografijos muziejuje domėjosi Etnografinės medžiagos rankraštyno darbu. Teko būti taip pat Budapešto universiteto Folkloristikos katedroje, Lietuvos atstovus priėmė prorektorius F. Sandoras. Pasikeista nuomonėmis dėl galimybių bendradarbiauti giminiškoms Vilniaus ir Budapešto universitetų humanitarinių mokslų katedroms. Šį klausimą nutarta derinti su Vil-

niaus universiteto vadovybe. Pečo universitete su Filosofijos fakulteto darbuotojais aptartos galimybės keistis lietuvių ir vengrų studentais, studijuojančiais etnologiją ir folkloristiką.

* * *

1990 12 05—06 Griunvaldo komitetas netoli Olštino surengė antrąjį tarptautinį Zalgirio kolokviumą tema „Vakarų ir Rytų indėlis į viduramžių Europos karo meną“. Jame perskaityta 15 pranešimų įvairiais ginkluotės, taktikos ir strategijos, fortifikacijos klausimais. Dalyvavo Latvijos, Lenkijos, Lietuvos ir TSRS archeologai bei istorikai. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus jaun. moksl. bendr. A. Kuncevičius perskaitė pranešimą „Nauji duomenys apie Vilniaus pilių įtvirtinimus ir planą XIV—XV a.“, Feodalizmo istorijos skyriaus moksl. bendr. A. Nikžentaitis — „Lietuvos kariuomenės organizacijos ir taktikos raida XIII a. I pusėje — XV a.“, Archeologijos skyriaus ved. V. Kazakevičius — „Baltų kontaktų su Vakarų Europa pirmasis etapas ginkluotės srityje“.

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRIMAI LIETUVOJE 1990 METAIS

1990 metais archeologinius paminklus tyrinėjo Lietuvos Mokslų Akademijos Lietuvos istorijos institutas (toliau — II), Vilniaus un-to Lietuvos archeologijos ir etnografijos katedra (VU), Vilniaus pedagoginio in-to Lietuvos istorijos katedra (VPI), Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba (MMT), Paminklų restauravimo ir projektavimo in-tas (PRPI), Vilniaus dailės akademija (VDA), Lietuvos dailės muziejus (LDM), Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus (IEM), Mažosios Lietuvos istorijos muziejus (MLIM), Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus (VDKM), Kernavės muziejus-rezervatas (KMR), Trakų istorijos muziejus (TIM), Telšių Žemaičių muziejus „Alka“ (ZMA), Šiaulių „Aušros“ muziejus (ŠAM), Kretingos istorijos muziejus (KIM), Biržų krašto muziejus „Sėla“ (BKMS), Panevėžio (PKM), Utenos (UKM) kraštotyros muziejai.

Archeologai dirbo 67 vietose. Tyrinėta 7 akmens amžiaus paminklai (ištirta 604 m²), 3 piliakalniai (ištirta 173 m²), 7 gyvenvietės (ištirta 1277 m²), 2 geležies amžiaus pilkapynai (ištirti 5 pilkapiai, rasti 7 kapai), 11 geležies amžiaus plokštinių kapinynų (ištirta 3987,5 m²), 3 feodalinės epochos plokštiniai kapinynai (ištirta 365,8 m²), senamiesčių teritorijoje ištirta 4263,5 m².

Mėginant nustatyti paminklų pobūdį ir chronologiją, tyrinėti 8 objektai (ištirta apie 75 m²). Iš kitų 5 tyrinėtų objektų archeologinių duomenų negauta.

Pateikiamas tyrinėtų paminklų abėcėlinis sąrašas, nurodoma paminklų tyrinėjusi įstaiga, tyrinėjimų vadovas, apimtis ir rezultatai. Duomenys gauti iš tyrinėjimų vadovų.

1. Akmens amžiaus gyvenvietės

1. **Daktariškė**, Telšių raj., Janapolės apyl. LDA ekspedicija (vad. A. Butrimas) baigė tirti 5-tą durpyninę gyvenvietę. Ištirta 64 m². Rasta titnago dirbinių, gintaro žaliavos, nemaža puodų šukių.

2. **Dusios ežero**, Lazdijų raj., Teizų apyl. IEM ekspedicija (vad. V. Juodagalvis) tyrinėjo 8-tą gyvenvietę. Ištirta 156 m². Radiniai datuojami neolito laikotarpiu.

3. **Gluobiai**, Sakių raj., Būblelių apyl. IEM ekspedicija (vad. V. Juodagalvis) tyrinėjo 1 ir 3-ą gyvenvietę. Ištirta 132 m² ploto kultūrinis sluoksnis datuojamas neolito laikotarpiu.

4. **Kretuonys**, Svenčionių raj., Svenčionėlių apyl. II ekspedicija (vad. ist. m. kand. A. Girininkas) toliau tyrinėjo senojo žalvario amžiaus gyvenvietę. Ištirtame 100 m² plote rasta vėlyvosios Narvos kultūros keramikos, kaulo-rago dirbinių.

5. Papiškės, Salčininkų raj., Rūdninkų apyl. II ekspedicija (vad. ist. m. kand. A. Girininkas) toliau tyrinėjo durpyninę gyvenvietę. Ištirta 92 m². Viršutiniame senojo žalvario amžiaus kultūriniame sluoksnyje rasta daug titnago dirbinių, keramikos, gyvulių kaulų.

Apatiniame kultūriniame sluoksnyje, kuris datuojamas mezolito laikotarpiu, aptikta titnago dirbinių, gyvulių kaulų liekanų, smulkių angliukų.

6. Pasieniai, Vilniaus raj., Buivydiškių apyl. II ekspedicija (vad. ist. m. kand. A. Girininkas) tyrinėjo 1-ą ankstyvojo mezolito laikotarpio gyvenvietę. Ištirta 80 m² plote rasta titnago dirbinių.

7. Saltaliūnė, Svenčionių raj., Svenčionėlių apyl. II ekspedicija (vad. ist. m. kand. A. Girininkas) pilkapyne tyrinėjo mezolito laikotarpio stovyklavietę. Ištirta 80 m². Rastas vidurinio ir vėlyvojo mezolito kultūrinis sluoksnis.

2. Piliakalniai ir geležies amžiaus gyvenvietės

1. Birutės kalnas, Palanga. PRPI Klaipėdos skyriaus ekspedicija (vad. V. Zulkus) buvusios senovinės gyvenvietės vietoje ištyrė 97 m². Rasti 4 kultūriniai sluoksniai, datuojami I m. e. tūkstantm. viduriu ir XIV a.

2. Daugailiai, Utenos raj., Daugailių apyl. II ekspedicija (vad. G. Zabiela) piliakalnyje statomo kryžiaus vietoje ištyrė 1 m². Rasti XVIII a. sudegusios bažnyčios pamatai, kapas.

3. Kalneliai, Joniškio raj. Pociūnų apyl. II ekspedicija (vad. A. Merkevičius) tyrinėjo archeologinių paminklų aplinką. Šalia pirmo piliakalnio ištirta 90 m². Rasta kultūrinio sluoksnio pėdsakų, datuojamų I m. e. tūkstantm. II puse—II tūkstantm. pradžia. Šalia antro piliakalnio ištirta 90 m². Pietinėje pusėje rastas gynybinis griovys, rytinėje — gyvenvietė.

4. Kernavė, Širvintų raj., Musninkų apyl. VU ekspedicija (vad. A. Luchtanas) pajautos slėnyje ištyrė 400 m². Rasti 5 kapai su brūkšniuotosios keramikos šukėmis. Aptiktas pirmųjų m. e. amžių gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, taip pat suardytas XIII—XIV a. kultūrinis sluoksnis. Toje pačioje vietoje rastas kultūrinis sluoksnis, skiriamas neolito ir senojo žalvario amžiaus laikotarpiui.

5. Liudiškiai, Anykščių raj. ir apyl. II ekspedicija (vad. G. Zabiela) piliakalnyje ištyrė 20 m². Rasta 0,2 m storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas IV—V a. Aptikta išlikusio gynybinio griovio vieta.

6. Rėkučiai, Svenčionių raj., Reškutėnų apyl. II ekspedicija (vad. G. Zabiela) ištyrė apie 800 m ilgio pylimą su grioviu. Ištirta 34 m². Rasta sudeginta dviguba medinė gynybinė siena, datuojama II m. e. tūkstantm. pradžia.

7. Seimyniškiškiai, Anykščių raj. ir apyl. II ekspedicija (vad. G. Zabiela) piliakalnio aikštelės pietinėje dalyje ištyrė 100 m². Rastas 1,0 m storio kultūrinis sluoksnis su XIII a. dirbiniais, keramikos šukėmis, įvirtinimų pėdsakais.

Į pietvakarius nuo piliakalnio kitoje Volupio upelio pusėje aptiktoje gyvenvietėje ištirta 110 m². Rasta XIII a. kultūrinio sluoksnio pėdsakų bei žalvario amžiaus gyvenvietės liekanų.

8. Sinkūnai, Ukmergės raj., Siesikų apyl. II ekspedicija (vad. R. Jarockis) tyrinėjo išlikusią piliakalnio šiaurės vakarų papėdę ir pievakarių dalį. 53 m² plote papėdėje rastas 0,6 m storio, pietvakariuose — 0,5—0,8 m storio kultūrinis sluoksnis. Abiejuose plotuose rasta I m. e. tūkstantm. pradžios bei vidurio dirbinių, keramikos šukių.

9. Žardė, Klaipėdos raj., Dovilų apyl. PRPI Klaipėdos skyriaus ekspedicija (vad. J. Genys) žvalgė Žardės piliakalnio apylinkes, tyrinėjo į vakarus nuo piliakalnio naują aptiktą gyvenvietę, mėgino lokalizuoti Kuncų senkapio vietą. Ištirta 280 m². Gyvenvietės 0,7 storio kultūrinis sluoksnis datuojamas pirmaisiais m. e. amžiais. Rasta stulpinių ir rėstinių pastatų liekanų, žistos keramikos, geležies lydymo krosnelė. Taip pat aptikta kultūrinio sluoksnio, skiriamo XIII—XIV a.

10. Žemaičių kalnelis, Palanga. PRPI Klaipėdos skyriaus ekspedicija (vad. V. Zulkus) ištyrė 210 m². Aptiktas kultūrinis sluoksnis, datuojamas I m. e. tūkstantm. viduriu—II pradžia. Rasti 33 kapai, skiriami XV—XVI a.

3. Geležies amžiaus pilkapynai

1. Paduobė-Šaltaliūnė, Svenčionių raj., Svenčionėlių apyl. IEM ekspedicija (vad. V. Steponaitis) toliau tyrinėjo pilkapyną. Ištirtas vienas ardomas 8,0 skersmens ir 0,7 aukščio pilkapis. Rasti 2 sudegintų mirusiųjų kapai, datuojami I m. e. tūkstantm. pabaiga.

2. Paragaudis, Silalės raj., Kvėdarnos apyl. VU ekspedicija (vad. ist. m. dr. M. Michelbertas) tyrinėjo čia esantį pilkapyną. Ištirti 4 pilkapiai. Rasti 5 kapai, datuojami I—II a.

4. Geležies amžiaus plokštiniai kapinynai

1. Baičiai, Klaipėdos raj., Dovylių apyl. MLIM ekspedicija (vad. R. Banytė) ištyrė 40 m². Rasti 5 kapai su akmenų vainikais, datuojami III a.

2. Dauglaukis, Tauragės raj., Dauglaukio apyl. VPI ekspedicija (vad. ist. m. kand. E. Jovaiša) toliau tyrinėjo kapinyną. Ištirta 120 m². Rasta 17 kapų: 16 datuojama II a.—II a. II puse, vienas kapas — X—XI a.

3. Greižėnai, Tauragės raj., Lauksargių apyl. II ekspedicija (vad. A. Asauskas), norėdama nustatyti jau anksčiau tirtu kapinyno ribas, ištyrė 48 m². Rastas 1 kapas, datuojamas V a.

4. Kalniškiai, Raseinių raj., Ariogalos apyl. II ekspedicija (vad. ist. m. kand. V. Kazakevičius) toliau tyrinėjo kapinyną. Ištirta 260 m². Rasti 29 nedegintų ir 1 sudeginto mirusiojo kapai, datuojami IV—VI a.

5. Kulautuva, Kauno raj. KVDM ekspedicija (vad. K. Rickevičiūtė) ištyrė 190 m². Rasti 4 sudegintų ir 1 nedeginto mirusiojo kapai, datuojami I a. II puse—II a. pradžia.

6. Lieporiai, Šiaulių raj. ir apyl. SAM ekspedicija (vad. B. Salatkienė) pietiniame miesto pakraštyje esančiame kapinyne ištyrė 1071 m². Rasta 20 kapų, datuojamų III—VIII a.

7. Pailgotis, Silalės raj., Pajūrio apyl., Džiaugėnų k. II ekspedicija (vad. ist. m. kand. J. Stankus) ištyrė 1120 m². Rasti 5 kapai ir pilkapio akmenų vainiko fragmentas, šalia jo aptiktas senojo akmens amžiaus kapas. Kapai datuojami III—VIII a.

8. Prysmančiai, Kretingos raj., Rūdaičių apyl. II ekspedicija (vad. ist. m. dr. R. Kulikauskienė) toliau tyrinėjo kapinyną. Ištirta 62,5 m². Rasti 6 kapai, datuojami X—XI a.

9. Sukioniai, Pakruojo raj., Stačiūnų apyl. II ekspedicija (vad. I. Vaškevičiūtė) baigė tirti kapinyną. Pietinėje ir pietrytinėje dalyje ištirta 501 m². Rasti 44 kapai: 43 datuojami IX—XI a. ir vienas — XVI a. pabaiga.

10. Užpelkiai, Kretingos raj., Rūdaičių apyl. LDM ekspedicija (vad. A. Bliujienė) toliau tyrinėjo kapinyną. Ištirta 185 m². Rasta 12 kapų: 11 be akmenų vainikų, datuojama IV a. pabaiga — VI a. pradžia, 1 degintinis — IX—XII a. Atsitiktiniai radiniai skiriami VII a.

11. Užupiai, Joniškio raj., Pociūnų apyl. II ekspedicija (vad. A. Merkevičius) ištyrė 390 m². Rasti 6 kapai, datuojami VIII—IX a.

5. XVI—XVII a. kapinynai

1. Jutkoniai, Panevėžio raj., Naujamiesčio apyl. PKM ekspedicija (vad. A. Gedeikis) ištyrė 62 m². Rasti 7 kapai. Radiniai datuojami XVI—XVII a.

2. Kapanica, Anykščių raj. ir apyl. Seimyniškių k. II ekspedicija (vad. G. Zabiela) ištyrė 136,3 m². Rasti 8 kapai su įkapėmis ir be jų, datuojami XVI—XVIII a.

3. Luokė, Telšių raj., Luokės apyl. II žvalgomoji ekspedicija (vad. G. Zabiela) vadinamajame Pieninės kalne ištyrė 10 m². Rastas viduramžių miestelio kultūrinis sluoksnius bei 2 kapai su negausiomis XVII a. įkapėmis.

4. Rukliai, Utenos raj., Sudeikių apyl. UKM ekspedicija (vad. D. Ribokas) ištyrė 167,5 m². Rasta 30 kapų, iš jų 14 — su įkapėmis. Kapai datuojami XVI a. II puse—XVII a. pabaiga.

6. Feodalinės epochos gyvenvietės ir miestai

A n y k š č i a i

Miesto viduryje PRPI ekspedicija (vad. L. Dzikas) per žvalgomuosius tyrinėjimus ištyrė apie 180 m². Aptiktas kultūrinis sluoksnius prie A. Baranausko aikštės ir Vilniaus g-vės siekė iki 2,0 m. Rasta XV—XVIII a. keramikos, XVI—XVII a. koklių dalių. Nustatyta saugotina kultūrinio sluoksnio teritorijos riba ir įtakos zona.

B i r ž a i:

a) Mieste, Rinkos g-vės ir J. Janonio aikštės teritorijoje BKMS ekspedicija (vad. Baublys) toliau tyrinėjo. Iširta 150 m². Aptiktas 0,8—1,0 storio kultūrinis sluoksnius. Rasta XVII a. čia stovėjusio medinio pastato, krosnių, koklių liekanų.

b) Biržų raj., Latvelių girininkijos teritorijoje, Nemunėlio Radviliškio apyl. BKMS ir MMT (vad. A. Baublys) lokalizavo XVI a. pabaigoje—XVII a. pradžioje buvusios Radvilų manufaktūros vietą. Rasta stiklo produkcijos pavyzdžių, koklių dalių.

c) Biržų pilies teritorijoje per remonto darbus BKMS archeologai (vad. R. Songailaitė) atliko archeologinės priežiūros, o vėliau—tiriamuosius darbus. Rasta išilgai pylimo einanti plyninė trapecijos formos anga. Pylimo 33 metre 1,7—2,0 m gylyje XVIII a. kultūriniame sluoksnyje aptikti 3 kapai. Karstų liekanų ar įkapių nerasta.

Aptikta koklių su Boguslavo Radvilos monograma, puodų šukių, sviedinių skeveldrų ir kitų radinių.

Ties rytine ir pietine siena pastebėta, kad pilis atstatyta ant vietomis išsprogdintų pamatų.

K a u n a s:

a) Senamiesčio 13 kvartale PRPI Kauno skyriaus archeologai (vad. D. Balčiūnas) ištyrė 80 m². Kultūrinis sluoksnius nuo 1,5 iki 2,2 m storio. Radiniai datuojami XVI—XX a.

b) Senamiesčio 23 kvartale 2 sklypuose PRPI Kauno skyriaus archeologai (vad. A. Vaškėlis) ištyrė 105 m². Kultūrinis sluoksnius nuo 1,0 iki 1,5 m storio. Radiniai datuojami XVII—XX a.

c) Senamiesčio 42 kvartale PRPI Kauno skyriaus archeologai (vad. M. Bertašius, A. Vaškėlis) K. Poželos ir Kumelių gatvių sankryžoje ištyrė 130 m². Aptiktas staigus pirminio paviršiaus žemėjimas, vėliau užpiltas atliekomis. Kultūrinis sluoksnius nuo 1,5 iki 3,5 m storio. Radiniai datuojami XV—XX a.

d) Senamiesčio teritorijoje E. Kanto ir D. Poškos gatvių kampe PRPI Kauno skyriaus archeologai (vad. M. Bertašius, D. Balčiūnas) ištyrė 90 m². Kultūrinis sluoksnius nuo 0,4 iki 0,8 m storio. Radiniai datuojami XVII—XX a.

K e r n a v ė

Senosios bažnyčios vietoje KMR archeologai (vad. A. Jankauskas) toliau tyrinėjo. Iširta 270 m². Atidengti 1739 m. statytos bažnyčios pamatai. Atkasant juos, rasta keliasdešimt suardytų ir 109 nesuardyti kapai, datuojami XV—XVII a.

Suardytame kultūriniame sluoksnyje rasta XV—XIX a. keramikos ir koklių dalių, smulkių papuošalų, XIV—XVIII a. monetų.

K ė d a i n i a i:

a) Buvusioje Karmelity vienuolyno teritorijoje PRPI Kauno skyriaus archeologai (vad. M. Bertašius, D. Balčiūnas) ištyrė 100 m². Kultūrinis sluoksnius nuo 1,3 iki 3 m storio. Radiniai datuojami XVI—XX a.

b) Senamiestyje, senojo turgaus pietinėje ir vakarinėje dalyje PRPI Kauno skyriaus archeologai (vad. A. Juknevičius) ištyrė 400 m². Kultūrinis sluoksnius nuo 1,2 iki 1,3 m, vietomis—iki 2,5 m storio. Radiniai datuojami XVI a. pabaiga—XIX a. pabaiga.

Atkastos 4 mūrinių pastatų su skliautiniais rūšiais liekanos. Mūrinės statybos ir aikštės pietinės dalies ribų kultūrinis sluoksnius skiriamas XVII a. I pusei iki XVIII a. pabaigos. Rasta XVI—XVIII a. buitinės ir statybinės keramikos, sidabrinių ir varinių monetų, švino plombų su Rygos mažuoju herbu.

Vakarinėje buvusio turgaus dalyje iširta 180 m². Kultūrinis sluoksnius nuo 1,2 iki 1,6 m storio. Radiniai datuojami XVI a. pabaiga—XIX a. pabaiga. Atkastos

XVII a. stovėjusių 2 medinių ir 1 mūrinio pastatų liekanos. Nustatyta XVII a. turgaus aikštės vakarinės dalies riba ir aikštės perplanavimas bei užstatymas XVIII a.

Klaipėda:

a) Vakarinėje miesto dalyje prie Pilies g-vės PRPI Klaipėdos skyriaus archeologai (vad. R. Sprainaitis) ištyrė 100,5 m². Kultūrinis sluoksnis iki 2,5 m storio. Radiniai datuojami XV—XVI a.

b) Tomo, Didžiojo vandens ir Kastyčio gatvėse PRPI Klaipėdos skyriaus archeologai (vad. R. Sprainaitis) ištyrė 81 m². Kultūrinis sluoksnis iki 3,0 m storio. Radiniai datuojami XVI—XVIII a.

Palanga

Sventojoje PAKD Kretingos skyriaus archeologai (vad. M. Balčius) karčemos vietoje ištyrė 100 m². Rastos 3 pastatų liekanos. Pirmas pastatas datuojamas XVI a.—XVIII a. pradžia, antras—XVII—XVIII a., trečias—XIX a.—XX a. pradžia.

Trakai:

a) Trakų raj., Totoriškių k. apylinkėse PRPI archeologai (vad. V. Vainilaitis) ištyrė 470 m². Nustatyta, kad ant Galvėragio kalno stovėjo plytinė, gaminiusi plytas Trakų pilies statybai. Ežero pakrantėje rastos šlaitui sutvirtinti skirtos akmeninio grindinio liekanos datuojamos XIV—XV a.

b) Trakuose, Birutės g-vė Nr. 44, internatinės mokyklos teritorijoje TIM archeologai (vad. B. Lisauskaitė) ištyrė 87 m². Aptiktas senkapis, datuojamas XVI—XVII a., 7 kapai be įkapių. Tirtose vietovėse rastas XV—XVIII a. kultūrinis sluoksnis nuo 0,1 iki 0,5 m storio. Surinkta to laikotarpio keramikos. Senkapis skirtinas Banelio g-vėje buvusiai Prisikėlimo cerkvei.

c) Salos pilyje TIM archeologai (vad. B. Lisauskaitė) ištyrė plotą, esantį pietinių kazematų teritorijoje. Kazemate Nr. 1 rasta XV a. kalkinės aslos fragmentų. Panašios aslos liekanų 0,5—0,65 m storio irgi XV a. kultūriniame sluoksnyje rasta kazemate Nr. 2 Surinkta to laikotarpio keramikos.

Vilnius:

a) Senamiestyje, Vilniaus g-vėje, pastato Nr. 41 teritorijoje PRPI archeologai (vad. N. Dominaitis) XVIII—XX a. kultūriniame sluoksnyje ištyrė 300 m². Rastas XVII a. I pusės kiemo grindinys su vandens nutekėjimo latakais, XV a. II pusės—XVII a. keramikos, koklių dalių, monetų. Kieme atidengtos nežinomos paskirties mūro liekanos, kurios gali būti datuojamos XVI a. pabaiga—XVII a. pradžia.

b) Malūnų g-vės Nr. 5 sklype PRPI archeologai (vad. K. Katalynas) tęsė 1989 m. pradėtus tyrinėjimus. Iširta 100 m². Atidengti XVII a. buvusio Bernardinų vienuolyno medinių pastatų pamatai. Kultūriniame sluoksnyje rasta XVI—XVIII a. keramikos, odos liekanų.

c) Malūnų g-vės Nr. 10 sklype PRPI archeologai (vad. V. Dominaitis) ištyrė 250 m². Atidengtas intensyvus XVII a. kultūrinis sluoksnis, kuriame rasta XVIII a. II pusėje čia stovėjusio medinio pastato su gamybine krosnimi liekanų. Surinkta XVII—XVIII a. keramikos, koklių fragmentų.

d) Liejyklos g-vėje Nr. 2 buvusioje Radvilų rūmų teritorijoje, centrinio bokšto ir pietinio korpuso vietoje iširta 40 m² (vad. G. Stankevičius). Atidengti XVII a. pradžioje statyti Jonušo Radvilos rūmų pamatai bei rūsų, buvęs po centriniu bokštu. Kultūrinis sluoksnis iki 4,0 m storio. Rasta XVI a. pabaigos—XVIII a. keramikos, koklių fragmentų, monetų. XVI a. II pusės kultūriniame sluoksnyje pastebėta medinių pastatų liekanų.

e) Verkių parke II ekspedicija (vad. A. Varnas) tęsė pietinėje dalyje 1987 m. pradėtus tyrinėjimus. Anksčiau atidengtame 600 m² plote atkasta XVII a. čia statytos vyskupo R. Bžostovskio vasaros rezidencijos liekanų. Rezidencija pastatyta ant XVII a. viduryje čia klotų bažnyčios pamatų. Pietinėje statinio dalyje aptikta XVI a. vidurio pastato liekanų, taip pat ankstesnio mūro, datuojamo XVI a., fragmentų. Apatiniame kultūriniame sluoksnyje rasta neolito gyvenvietės pėdsakų.

Kultūrinio sluoksnio viršuje, ant vasaros rezidencijos griuvėsių aptikta XIX a. bažnytėlės pamatų liekanų.

f) Žemutinės pilies rūmų teritorijoje II archeologai (vad. V. Urbanavičius) toliau tyrinėjo 1987—1989 m. atkastus gotikinių rūmų rūsius. Ištirta apie 600 m². B ir E rūsiuose aptikta buvusių medinių pertvarų liekanų, B rūsyje—medinių grindų liekanų, D ir E rūsių asloje—iki rūmų statybos stovėjusių mūrinių sienų liekanų. Rūmų pietinė siena statyta pelkėje, klota išilginių ir skersinių rąstų, kalta polių.

Rūmų vidiniame kieme ties F rūsiu aptikta mūrinio nežinomo pastato liekanų. Jis nugriautas statant gotikinius rūmus. Šalia jo rytinės sienos išlikę kalvos šlaite buvę I tūkstantm. pr. m. e. gyvenvietės pėdsakai.

Surinkta XVI—XVII a. architektūrinių pastatų detalių, daug XV a. pabai-gos—XVI a. koklių.

Zapyškis

Žemiamestyje MMT archeologai (vad. S. Berulis) ištyrė 50 m². Kultūrinis sluoksnis iki 0,4 m storio. Radiniai datuojami XVII a. viduriu—antrąja puse. Aptikta gyvenamojo namo pamatai, monetų, keramikos.

7. Feodalinės epochos dvarvietės

1. Anykščiuose naujai rastoje dvarvietėje II ekspedicija (vad. G. Zabiela) ištyrė 10 m². Aptiktas iki 2,0 m storio XVI—XVIII a. kultūrinis sluoksnis su radiniais. Tuo pačiu metu buvo iškasti 84 šurfai. Rasta ankstesnės gyvenvietės su grublėta keramika kultūrinio sluoksnio liekanų.

2. Kaune, Žemutinėje Panemunėje PRPI Kauno skyriaus archeologai (vad. A. Zalnierius, A. Vaškelis) buvusioje XVII a. dvaro teritorijoje ištyrė 300 m². Kultūrinis sluoksnis nuo 0,6 iki 2,0 m storio. Radiniai datuojami XIV—XX a.

8. Kiti tirti objektai

1. Lagėdžiai, Anykščių raj., Seimyniškių apyl. Spėjama pilkapyne II ekspedicija (vad. G. Zabiela) ištyrė 11 m skersmens pilkapį, primenantį sampilą. Nustatyta, jog tai supustyta kopa.

2. Liudiškiai, Anykščių raj. ir apyl. II ekspedicija (vad. G. Zabiela) spėjamo pilkapyno vietoje ištyrė 18 m skersmens pilkapį, primenantį sampilą. Pasirodė, tai kopa.

3. Seimyniškėliai, Anykščių raj. ir apyl. II ekspedicija (vad. G. Zabiela), ieškodama senkapio, į rytus nuo kaimo kapinaičių ištyrė 10 m². Kapų nerasta.

4. Vaitutiškiai, Anykščių raj., Skiemonių apyl. II ekspedicija (vad. G. Zabiela), ieškodama senkapio, ištyrė 10 m². Kapų nerasta.

5. Vaitutiškiai, Anykščių raj., Skiemonių apyl. Vietovėje, vad. Pamūre (Kapeliais), 200 m į šiaurės vakarus nuo Vaitutiškių spėjamo senkapio II ekspedicija (vad. G. Zabiela) ištyrė 10 m². Kapų nerasta.

A. Asadauskas

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS 1990 METAIS

1990 m. Lietuvos istorijos instituto etnografai tyrinėjo respublikos kaimo bei miesto kultūrą ir buitį. Ekspedicijos vyko sausio 2, 3, vasario 2—9, kovo 26—29 ir birželio 4—rugšėjo 30 d. Pagal tyrinėjimo objektus, vietą ir laiką ekspedicijų dalyviai buvo suskirstyti į 22 grupes. Lyginant su ankstesniais metais, grupės daug mažesnės, nes Lietuvos Mokslų Akademijos Autotransporto įmonė neaprupino transportu, tad teko naudotis visuomeniniu transportu. Instituto bendradarbiams talkino samdyti dailininkai, moksliniai bendradarbiai ir laborantai.

Etnografinė medžiaga rinkta tokioms temoms: 1. Verpimo, audimo ir skalbi-mo įrankiai (A. Cepaitienė); 2. Kaimo sodybos ir brotesiai (S. Gutautas); 3. Lietuvių šeima ir šeimos papročiai (P. Kalnėnas); 4. Lietuvos kaimo šeima ir kultūra (J. Mardosa); 5. Kaimo bendruomenės papročiai (R. Merkienė); 6. Miestelių ir

kaimų kapinės (V. Milius); 7. Valstiečių medžio ir odos apdirbimo amatai bei transporto priemonės (J. Morkūnienė); 8. Gimtųjų papročiai (R. Paukštytė); 9. Kalendorinių švenčių apeigos (A. Rekašius); 10. Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai (Z. Saknys); 11. Drabužių įgijimas, laikymas ir priežiūra; plaukų šukavimas ir priežiūra; įkapės (I. Šidiškienė); 12. Žiemos kalendoriniai papročiai (A. Vaicekauskas).

A. Cepaitienė liepos 15—31 d. rinko medžiagą Zemaičių Kalvarijos apylinkėse. Padaryta 19 aprašų, nufotografuota 30 ir nupiešta 20 etnografinių objektų. Daugelis medžiagos pateikėjų moterų kilusios iš mažųjų ir nežemių, todėl pasakojimai apima platesnį regioną negu tyrinėta apylinkė. Visos moterys mokėjo verpti, o austi — viena kita. Viena medžiagos pateikėja verčiasi verpimu, plunksnų plėšymu, maldomis. Tokių moterų tarpukariu ir anksčiau Zemaičių Kalvarijoje buvo daug. Rotinėnų kaime aptikta naujo tipo brūžkos (mogliai), užrašytas pasakojimas apie baltinių lankstymo būdus skalbiant.

S. Gutautas birželio 18—23 d. rinko medžiagą Skuodo, o liepos 6—20 d. — Zemaičių Kalvarijos apylinkėse. Pagal anketą „Senosios sodybos Lietuvoje po 1940 m.“ apklausta 19 žmonių, nufotografuota apie 260 etnografinių objektų, padaryti 32 sodybų situacijos, trobų planai, pavienių architektūros detalių brėžiniai. Taip pat rinkta medžiaga apie atlaidus. Apklausta 12 pateikėjų. Nustatyta, kad dar XIX a. II pusėje Zemaičių Kalvarijos apylinkėse buvo paplitusios trobos su vienu gyvenamu galu. Didžiulėje priemenėje, kuri užėmė beveik pusę trobos, stovėjo kaminas. Jo konstrukcija labai paprasta: sustatytos kartys išpildomos vyteleimis ir apdrebiamos moliu. Didelę svorio dalį laiko balkiai. Kaminai iš plytų ar molio nuo žemės ir su dvejomis durimis sparčiai plito tik nuo XIX a. II pusės. Tiriant senųjų sodybų išlikimą tarybiniu laikotarpiu, nustatyta: nors vienkiesiuose statytis neleido, neretai buvo statomi nauji gyvenamieji namai, vasaros virtuvės, rūšiai.

P. Kalnius rugpjūčio ir rugsėjo mėn. rinko medžiagą Panevėžyje ir Utenoje. Šių miestų gyventojai buvo apklausiami pagal anketą „Pasaulėžiūra ir šeimos dorovė“. Užpildyta 400 anketų. Pagal surinktus duomenis bus mėginama nustatyti santuokos sudarymo ypatybių, šeimos narių tarpusavio santykių, vertybinių nuostatų formavimosi sąsajas su šeimos narių pasaulėžiūra.

J. Mardosa liepos mėn. dirbo Plungės ir Vilkaviškio raj. Pagal parengtą apklausos lapą apklausti 328 įvairaus amžiaus suaugę gyventojai. Taip pat 8 gyvenvietėse buvo renkama medžiaga apie kaimo gyventojų šeimų struktūrą. Suvalkijos ir Zemaitijos šeimos struktūriškai nedaug skiriasi. Didžiausią procentą sudaro vieniši žmonės, ypač mažuose kaimuose. Vieno ir dviejų asmenų šeimos sudaro daugiau kaip pusę visų šeimų, o mažuose kaimuose — apie du trečdalius.

R. Merkienė sausio 2, 3 ir birželio 4—8 d. vadovavo Etnografų mokyklos mokomajai ekspedicijai Salčininkų, Sirvintų ir Ukmergės raj. Vasario 2—9 d. R. Merkienė dirbo Salčininkų, Varėnos ir Vilniaus raj.; kovo 26—29 d. — Anykščių, Jonavos, Ignalinos, Kupiškio, Rokiškio, Svenčionių, Zarasų raj.; liepos 2—15 d. — Klaipėdos, Kretingos, Mažeikių, Plungės, Raseinių, Skuodo, Silalės, Silutės, Tauragės, Telšių raj. Ekspedicijose buvo renkama medžiaga apie kaimo bendruomenės papročius. Užrašytas 631 lapas informacijos. Surinkta medžiaga leis patikslinti kaimo papročių arealus, nustatyti kaimo švenčių struktūrą, jos permainas XX a., žmonių bendravimo formas ir jų kitimą.

V. Milius liepos 15—31 d. dirbo Zemaičių Kalvarijos apylinkėse, o rugpjūčio 1—15 d. — Vilkaviškio raj. Gražiškių apylinkėje. Aprašyta 13 miestelių ir kaimo kapinių: aptvėrimai, apželdinimas, kapai, antkapiniai paminklai, priežiūra. Nupiešta 111 antkapinių, pakele, sodybų, šventorių kryžių, koplytėlių, kapų tvorelių, padaryta 135 įvairaus turinio etnografinės nuotraukos.

J. Morkūnienė vasario 5—9, rugpjūčio 1—15 d. dirbo Salčininkų ir Sirvintų raj. Ekspedicijoje apklausta 12 informatorių ir užrašyta 69 lapai informacijos. Nufotografuota apie 100 ir nubraižyta bei nupiešta 39 etnografiniai objektai. Surinkta medžiaga papildys liaudies technikos tyrinėjimus, leis nuosekliau atskleisti medžio ir odos amatų raidą Lietuvoje XIX a. pab.—XX a. I pusėje. Stengtasi nustatyti valstiečių amatininkų ryšius su žemdirbyste, svarbiausius pragyvenimo šaltinius, amatininkų darbų specializaciją ir su tuo susijusius darbo įrankius.

R. P a u k š t y t ė birželio 4—8, liepos 2—15 ir rugpjūčio 1—15 d. rinko etnografinę medžiagą Anykščių, Plungės, Sirvintų, Telšių, Ukmergės raj. Apklaustos 52 vyresnės moterys. Klausimų diapazonas labai platus — nuo rengimosi būsimai motinystei ir iki krikštynų papročių. Sirvintų ir Ukmergės raj. užfiksuota retų nėštumo periodo prietarų. Anykščių, Sirvintų, Ukmergės raj. buvo žinoma daugiau įvairių prietarų bei draudimų negu Telšių ir Plungės raj. Buvo išsamiai aiškinamasi krikštynų papročiai: kūnų pareigos, jų dovanų kūdikiui paskirtis, bei reikšmė, bobutės vaidmuo ir kt. Rinkta medžiaga apie pirmą kūdikio prausimą, vystymą, maitinimą, vaistinių augalų naudojimą kūdikiui gydyti.

A. R e k a š i u s birželio 15—30, liepos 2—31 d. dirbo Leipalingio (Lazdijų raj.), Skaistgirio (Joniškio raj.) ir Žemaičių Kalvarijos apylinkėse. Padaryti 34 etnografiniai aprašai.

Žemaičių Kalvarijos apylinkėje užrašyta nemaža archaiškų elementų turinčios informacijos apie Užgavėnių apeigas (persirengėlių vaikštynės, apeiginiai valgiai, jų patiekimas ir paskirtis) bei Kučias (įvairios „kučios“ modifikacijos). Skaistgirio apylinkėje kalendorinės šventės smarkiai sunykusios. Šio amžiaus pradžioje gimę informatoriai tepateikia buvusių švenčių nuotrupas.

Z. S a k n y s sausio 2, 3, vasario 2—9, kovo 26—29, birželio 4—8 ir 18—23, liepos 2—19 bei rugpjūčio 15—30 d. dirbo Anykščių, Alytaus, Ignalinos, Jonavos, Jurbarko, Kaišiadorių, Kauno, Kupiškio, Molėtų, Rokiškio, Salčininkų, Švenčionių, Ukmergės, Vilniaus ir visuose Žemaitijos raj. Be pagrindinės temos, rinko medžiagą apie konfirmacijos ir išėjimo iš jaunimo bendrijos papročius. Apklausti 166 žinių pateikėjai, ir užrašyta 503 lapai etnografinės medžiagos. Žemaitijoje, skirtingai nuo kitų Lietuvos etnografinių rajonų, vyrauja jaunimo suėjimai po darbo, o ne laisvalaikio — šventadieniais. Klaipėdos krašte, apklausus evangelikų liuteronų tikybos žmones, paaiškėjo, kad kai kur konfirmacija suteikia teisę nevaržomai lankytis jaunimo suėjimuose. Čia užfiksuoti ir kituose regionuose šiuo laikotarpiu neaptinkami jaunimo suėjimai naktimis saugoti balinamų audinių. Jurbarko raj. gyvavo saviti nevedusio jaunimo laidotuvių papročiai, iš esmės primenantys vestuvių papročius ir labai besiskiriantys nuo suaugusiųjų laidojimo.

I. S i d i š k i e n ė birželio 11—25 d. rinko etnografinę medžiagą Ignalinos ir Utenos raj., o rugpjūčio 1—14 d. — Kelmės, Plungės ir Skuodo raj. Padaryti 28 aprašai. Žemaičių Kalvarijos apylinkėje užfiksuota įdomi nuostata: jei miršta moteris, išbuvusi 12 metų našle, jai po skarele galima dėti rūtų vainikėlį. Aprašyti įdomūs smulkių drabužių ir jų dalių lyginimo būdai, naudojant šiltą krosnies sieną, įkaitusias krosnies dureles, butelį su karštu vandeniu. Surinkta medžiagos apie siuvėjus ir jų gyvenimą.

A. V a i c e k a u s k a s birželio 16—30 d. dirbo Klaipėdos, Kretingos, Plungės, Skuodo, Šilutės raj., o liepos 18—30 d. — Alytaus, Lazdijų, Trakų ir Varėnos raj. Apklausti 46 etnografinės medžiagos pateikėjai, nufotografuota per 120 etnografinių objektų. Surinkta medžiaga atskleidžia XX a. 2—4 dešimtmečio žiemos periodo kalendorinių švenčių turinį, patikslina kai kurių papročių paplitimą bei raidą.

S. Gutautas